ИЗЛИЗА
ЧЕТИРИ ПЪТИ
ГОДИШНО

2-3 / 1975

НУМИЗМАТИКА

КОМИТЕТ ЗА ИЗКУСТВО И КУЛТУРА

НУМИЗМАТИКА

КОМИТЕТ
ЗА ИЗКУСТВО
И КУЛТУРА

ГОДИНА X
КНИЖКА 2 и 3 1975

СЪДЪРЖАНИЕ

Й. Юрукова - 3 - Парично-стоковите отношения в българските земи през преходния период

В. Герасимова - 11 - Монети на български царе в сбирката на Музея за изкуството във Виена

Ив. Йорданов - 18 - Препечатани византийски монети

В. Найденова - 30 - Монетно съкровище от римската зила при с. Кралев дол, Пернишко

А. Рогалски - 54 - Нов монограм на Одесос

Н. Гайдаров - 61 - Наредбата за отчитане и опазване на движимите паметници на културата

Библиография - 66 - Т. Герасимов. Антични и средновековни монети в България

На лицевата страна на корицата: Монета на Ив. Александър

НУМИЗМАТИКА

**ИЗДАНИЕ КОМИТЕТА ИСКУССТВА
И КУЛЬТУРЫ**

NUMISMATICA

**EDITION DU COMITEE
DE L'ART ET DE LA CULTURE**

NUMISMATICA

**HERAUSGEGEBEN VON DER KOMITEE
FÜR KUNST UND KULTUR**

NUMISMATICA

**EDITED BY COMMITTEE
FOR ART AND CULTURE**

*ADRESSEZ TOUTES DEMANDES D'ABONNEMENT
A DSP „HEMUS", ROUSKI 6, SOFIA. BULGARIE*

***АБОНИРАНЕТО ЗА СТРАНАТА СТАВА ЧРЕЗ РЕП
ГОДИШЕН АБОНАМЕНТ 1,20 ЛВ.
ОТДЕЛЕН БРОЙ 0,30 ЛВ.***

*Ръкописи за списание „Нумизматика" се изпращат
на адрес: София, пощенска кутия 548, тел. 89-56-19*

Главен редактор:
Ст. н. с. ЙОРДАНКА ЮРУКОВА

Редакционна колегия:
Ст. н. с. Димитър Николов, Никола Гайдаров, Адолф Рогалски, Върбан Драганов, Иван Върбанов

Rédacteur en chef:
YORDANCA YOUROUCOVA

Rédaction:
Dimitre Nicolov, Nicola Gaïdarov, Adolf Rogalski, Varban Draganov, Ivan Varbanov

ПАРИЧНО-СТОКОВИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ ПРЕХОДНИЯ ПЕРИОД

Йорданка Юрукова

В края на II., и особено през III в., Римската империя била обхваната от дълбока икономическа криза, която разтърсила из основа робовладелското общество. Икономическите и политически затруднения на империята намират отражение в характера на паричното обръщение. Още от края на II в. монетите, сечени от благородни метали - денари и ауреуси, губят прогресивно своята стойност или чрез намаляване на теглото си, или чрез влошаване състава на благородната сплав, от която са били отсечени. Така при Септ. Север медта съставя вече 40% от сплавта, от която са изработени денарите, а теглото на ауреусите при Сев. Александър е 5,83 г вместо 8,19 /така, както е било по времето на Август/[1].

Тези монети с ниско тегло, изработени от лошокачествена сплав, не били търсени от населението, което предпочитало "старите" денари от I в., а дори и републиканските денари, обслужващи десетки години стоково-паричното обръщение. Интересен пример в това отношение е съдържанието на прочутото съкровище от с. р. Девня, заровено около 251 година, което съдържа значителен брой изтрити и контрамаркирани монети със знаците на легионите на Марк Антоний[2].

У нас са открити многобройни монетни съкровища, които се датират от средата на III в. При това някои от тях, като споменатото съкровище от Девня, това от с. Генерал Мариново и др. наброяват по няколко десетки хиляди монети. Най-късните монети в тях са тези на Филип баща и на Филип син, на Траян Деций или пък на Херений Етруск → обстоятелство, което показва, че укриването им е станало почти едновременно и е било свързано с опустошителните готски нашествия в римските провинции на юг от Дунава[3].

След тази вълна на масово укриване на съкровища от страна на представителите на господствуващата робовладелска класа в нашите земи - притежателите на латифундии и др. - броят на монетните находки, откривани у нас, рязко намалява.

С изключение на разпръснатото и загубено за науката Криводолско съкровище, съдържащо златни гривни и ауреуси на Проб и Тацит, монетните находки от втората половина на III в. съдържат незначителен брой медни монети /върху които в някои случаи се виждат и следи от посребряване/ главно от императорите Клавдий II Готски, Аврелиан и Проб.

Тези оскъдни монетни находки, съставени предимно от монети, сечени от неблагородни метали, показват нагледно не само опустошенията в икономическия и обществен живот в римските провинции в източната част на Балканския полуостров, но и дълбоката криза, обхванала цялата Римска империя.

През този период на практика сеченето на сребърни монети е било сведено до минимум.

Чрез своите монетни реформи Аврелиан, а по-късно и Диоклетиан /290 г./ се опитали да поставят известен ред в хаоса на паричното обръщение и да възвърнат доверието към циркулиращите монети. На тях обаче им липсвало основното - резерви от благородни метали, за да ревалоризират монетите. Така Аврелиан наредил да поставят върху антонинианите - основните монети сечени по негово време - знаците на тяхната стойност - КА /21/ в източните монетарници и римските числа XXI - в западните. Тези знаци означавали, че стойността на антониниана е била равна на XXI аса[4].

По-успешни били опитите на Диоклетиан за създаване на една по-сигурна бронзова монета, наречена фолис /потопявана в сребърна баня/, която, както това се доказва от монетните находки, намерила широко разпространение. У нас най-разпространените фолиси са тези на Диоклетиан, на Констанций Хлор, Максимин Херкулес и Лициний баща.

През IV в. в източните провинции на Римската империя, по-слабо засегнати от нападенията на "варварите", в които трудът на роба не изместил никога напълно този на свободния селянин и занаятчия, и където големите градски центрове запазили традициите си на оживени търговски селища, започнал да се наблюдава известен стопански подем. Сведения за него намираме не само в известния анонимен географски трактат - пълно описание на вселената и народите, но и в редица други исторически извори, които се отнасят до тази епоха.

Този, макар и временен, икономически разцвет е в основата и на проведената в 312 година монетна реформа, чиято цел е била създаването на нови стабилни монетни единици.

Реформата на Константин създава солида - златна монета с точно определено тегло 4,55 г, което всъщност представя 1/72 част от теглото на тежката либра /327 г /.

Тази монета не загубва значението си в течение на векове /до X в. тя запазва и своето име/. Солида има и свои подразделения - семис - с теоретично тегло 1.52 г и триенс - 1,52 г .

Върху обратната страна на солидите се срещат много често буквите OB, които според изследвачите имат двойно предназначение. От една страна, те означават цифрата 72, изразена чрез гръцки нумерални букви, т.е. показват, че теглото на монетата е било равно на 1/72 част от теглото на либрата, а от друга са съкращение на AURUM OBRYZIACUM - контролирано злато.

Реформата на Константин създала и нови сребърни и медни монети - силиква и nummus centenionalis , чието тегло респективно е било равно на 2,60 и 3 г .[5]

Многобройни монетарници започнали да секат тези нови по тип и номинал монети. Между тях най-значително е било производството на Константинополската монетарница, която през определени периоди е разполагала и с най-голям брой официни, означавани с гръцки нумерални букви, гравирани върху обратната страна на монетите.

Константинопол е бил, според думите на Маркс, "огромен търговски център - златен мост между изтока и запада". За разлика от Римската монетарница обаче, която от началото на I до края на II в. е давала не само тон на цялото римско монетосечене, но е имала и пълен монопол по отношение сеченето на златните, а даже и на сребърните монети, монетарницата в Константинопол е била само "prima inter pares".

Златни монети се секат в редица големи градове като Тесалоник, Антиохия, Сирмиум и др. При това все по-голям става броят на източните монетарници, чието производство нараства непрекъснато.

Интензивното сечене на златни монети, предназначени по принцип за задоволяване нуждите на външнотърговските стоково-парични отношения, е засвидетелствувано от големия брой златни монети от IV в., откривани поединично или в малки находки в нашите земи.

От особен интерес са откритите у нас, в Румъния и в Югославия златни и сребърни слитъци, с тегло - основано с това на либрата, със щемпели - изображения и надписи на държавните монетарници /Тесалоник, Сирмиум и Наисус/, които представляват мултипликации на съответните монети-еталони от злато и сребро[6].

Те - късове благороден метал, с тегло и чистота на сплавта, контролирани от специални длъжностни лица в императорските монетарници, са служели за еднократното глобално изплащане на значителни суми, свързани вероятно също с нуждите на оживената външна търговия. Основни предпоставки за нейното развитие е било както оживеното занаятчийско производство в големите градски центрове, така и благоприятното географско положение на източните римски провинции - посредници в търговията между Европа и Азия.

Огромният брой медни римски монети от IV в., засвидетелствуван от находките откривани в нашите земи /у нас те са едни от най-често срещаните монети и само съкровището от Варна съдържа около 112 000/ показва развитието и на дребните стоково-парични отношения.

При това, ако приемем, и то с основание, че огромната Варненска находка е принадлежала или на някой едър търговец - представител на градската върхушка в Одесос, който през IV в. е бил оживен търговски център, или пък е представлявала някой току що събран данък /след наредбата на Юлиан в 362 година паричните данъци се разширили за сметка на натуралните/, то останалите многочислени находки с римски медни монети от IV в. са несъмнено свързани с развитието на вътрешната търговия - с нуждите на дребните стоково-парични отношения.

През V в. обаче на лице са отново признаци на инфланция, която засегнала тежко медните монети /златните запазили своето тегло, а оттук и стойността си/. През целия V в. сеченето им е интензивно , както това е засвидетелствувано от големия брой златни монети на императори от V в. откривани в нашите земи.

Диаметърът на медните монети достигал едва 9-10 мм, поради което върху тях са били отпечатвани само монограми. Тази съвсем опростена иконография създала отлични условия за пускането в обръщение на фалшификати, които наводнили пазарите и усложнили покупко-продажбите.

Медните монети /нумии/, наричани още миними, загубили напълно своята стойност.

В първите години от царуването на Анастасий стойността на 1 солид е била равна на 16 800 нумии[7] - обстоятелство, което затруднявало твърде много дребните стоково-парични отношения.

Явно е обаче, че именно развитието на последните наложило провеждането на монетната реформа на Анастасий, която изобщо не засяга златните монети, запазили своя номинален курс и стойност.

С реформата на Анастасий, проведена на два етапа, е била създадена за нуждите на вътрешната търговия нова солидна бронзова монета, върху чиято обратна страна, чрез гръцки букви, е била означена стойността, монетарницата и номера на съответната официна[8]. VI век е един от най-богатите периоди в историята на византийското монетосечене. Завоеванията на Юстиниян I дали нов тласък на развитието на търговските отношения между Византия и Запада. Въпреки продължителните войни с Персия, разширили се и търговските връзки с далечните източни страни - Индия, Цейлон и Китай. Златните византийски монети от VI в. играят успешно ролята на универсална търговска монета - роля засвидетелствувана както от писмените сведения /между които особено интересно е това на Козма Индикоплест за популярността, която византийският солид е имал в далечния Цейлон/, така и от многобройните находки от златни византийски монети, откривани и далеч на изток в Азия и на север — в скандинавските страни[9].

Освен Константинопол през VI в. златни монети сече и монетарницата в Тесалоник /отличителен техен знак са звездитепо една в полето около изображението на Виктория/, Антиохия /т.н. "леки солиди" с тегло 4,20 - 4,25 г /, монетарницата в Картаген, а за известен кратък период и тези в Рим, Равена и Неапол10.

Броят на византийските монетарници през VI в. е значителен. При това между тях ясно преобладават източните монетарници - Константинопол, Тесалоник, Никомедия, Антиохия, Кизик, Александрия, Картаген и временните - Кипър, Изаура и Херсон. На запад - непостоянно, с доста ограничена продукция, функционират монетарниците на Рим и Равена, а според последните изследвания-и на Перуза и Неапол. По-голямата част от споменатите монетарници пускат в обръщение изключително бронзови монети, предназначени за нуждите на вътрешната търговия.

Интересно е да отбележим, че Византия не създава през VI в. монетни дворове в такива големи свои източни градове каквито са били например Никея и Ефес, а открива такива в Кизик, която е била една от най-активните. Самият град Кизик през VI-VII в. не е бил известен като никакъв значителен търговски или административен център. Тази констатация дава основание да твърдим, че традициите на античното монетосечене играят роля при организирането на византийското монетосечене през VI в.11

У нас засега са открити 45 монетни съкровища, които се датират от VI век. Проучването на тяхното съдържание дава редица интересни данни от икономически и политически характер. Таблицата на монетните находки показва, че най-голямата част от тях е била укрита по времето на Юстиниян I. След него при Юстин II, Тиберий Константин и Маврикий Тиберий находките намаляват прогресивно, за да изчезнат почти напълно по времето на Фока12.

При това най-ранните монетни находки - тези, които се датират от средата на VI в. /550-551 год./ са открити в Югоизточна Тракия. Тяхното укриване се свързва с нашествията на славяните от 550-551 год., които опустошили областта между Адрианопол и Филипопол13.

Подобно е положението и с находките от Югозападна България.

Откритите монетни съкровища, които се отнасят към втората половина на VI в., са намерени вече не в равнините, а в укрепени селища в подножието на планините като Хисар, Реселец и Садовец[14].

Броят на монетните находки през VII в. рязко намалява. Засега те са само 4, като три от тях произхождат от големите укрепени търговски центрове по Черноморския бряг - Одесоси Месемврия, които през VII в. устояват на "варварските" нападения и остават владения на Византия[15].

Намаляването на монетните съкровища през VII век може да се обясни с обстоятелството, че "варварските племена завзели императорските земи", че славяни и българи се настанили трайно на Балканския полуостров.

---

1. L.H.Cope. Roman Imperial Silver Coinage Alloy Standarts: The Evidence. - NC, ser 7, vol. 7 (1967), pp. 107-131: J. Guey. Peut - on se fier aux essais chimiques? Encore l'aloi du denier romain de 177 a 211 après J.C.-R N., Ser. 6, vol. 7 (1965), pp 110-120

22.N.Mušmov. Une trouvaille de monaies antiques près du village de Reka Devnia. - Arethuse VI, 1930, p. 49-52

3. B.Gerov. Die gotische Invasion im Moesien und Thrakien unter Decius im Lichte der Hortfunde. - AAPh, S. 1963, p. 127-146

4. R.A.G.Carson. The Reform of Aurelian. - RN Ser 6,vol 7, 1965, pp 225-235: J.P.Callu. La politique monétaire des empereurs romaines de 238 a 311. Paris, 1962

5. За реформата на Константин и за монетните системи през IV в. вж.P.Brunn.- Studies in Constantinian chronology - NHM, 146, 1961;

M.R.Alföldi. Die Constantinische Goldprägung.Mainz,1963; H.Mattingly. The monetary systems of the Roman Empire from Diocletian to Theodosius I.- NC, VI, 1946, pp. 111-120

6. Й. Юрукова. Сребърни слитъци и съд от Констанций II - Археология XV, 1974, 4, с. 50-57

7. P.D.Whitting. Monnaies byzantines, Paris, 1973, p. 90

8. D.M.Metcalf.The origins of the Anastasian currency reform. Amsterdam, 1969.

9. A.Andréades. De la monaie et de la puissance d'achat des métaux précieux dans l'Empire Byzantin. - Byzantion, I, 1924, p. 75

10. Whitting, цит. съч. 70-71

11. Й. Юрукова. Характер и развитие на византийското монетосечене /VI-X в./. - Археология, XI, 1969, 3, с. 21.31.

12. Iord.Youroukova. La circulation des monnaies byzantines en Bulgarie VIe-Xe s. - I Miedzynarodowy kongres Archeologii Slowianskiej, t. 6, p. 128-141

13. I. Youroukova. Les invasions slaves au sud du Danube d'après les trèsors monétaires en Bulgarie. - Byzantionbulgarica, III, 1970, p. 257

14. Ibidem, p. 262-263

5. I. Youroukova. Particularités dans la circulation des monnaies byzantines du VI-VIIe siecle sur le littoral Occidental de la Mer Noire. - Byzantinobulgarica, II,1966, pp.223-227

МОНЕТИ НА БЪЛГАРСКИ ЦАРЕ В СБИРКАТА НА МУЗЕЯ ЗА ИСТОРИЯ НА ИЗКУСТВОТО ВЪВ ВИЕНА (KUNSTHISTORISCHE MUZEUM)

В. Герасимова-Томова

Сбирката от средновековни монети на Музея за история на изкуството - Kunsthistorische Muzeum във Виена е много богата. В нея се пазят монети от всички европейски и азиатски страни. Тя наброява няколко стотин хиляди екземпляра. Между тях имах удоволствието да видя и монети на повечето български царе. Ето тяхното описание:

Иван Асен II /1218-1241 г./

1. Медна монета тежка 2,9 г, диам. 30 мм., инв. № 19487

Лице: Вляво е изобразен царят прав, с ниска корона с висулки, облечен в парадна дреха, с дясната ръка държи кръст. Вдясно е изобразен св. Димитър с нимб, в къса дреха. В лявата си ръка държи меч. Двамата помежду си държат знаме, на върха на което има звезда с 6 лъча. От двете страни на фигурите има следния надпис

IW(AN) ACENЬ Ч/А/РЬ С/ВА /ТЫ Д/Н/МНТ/РНЕ/

Опако: Бюст на Христос, благославящ с дясната си ръка и в лявата държащ евангелие. Едва се разчита надписът $\widetilde{\text{IC}}$ - $\widetilde{\text{XC}}$.

Константин Асен /1257 - 1271 г./

1. Медна монета, тежка 2,82 г, диам. 28 мм, инв. № 194, 886

Лице: Царят седнал на нисък трон с корона с висулки. В дясната си ръка държи лабарум, а в лявата свитък. Надпис:

KW	A
NCT	C (ѢNЬ)
AN(HNЪ)	Ч/А/Р/Ь/

Опако: Равнораменен кръст с разширяващи се краища. Над хоризонталното рамена по една звезда, а под тях – три точки.

2. Медна монета, тежка 2,2 г и диам. 24 мм, инв. № 198522.

Лице: Царят прав с ниска корона с висулки. В дясната си ръка държи лабарум, а в лявата – кълбо с кръст /държава/. Около него надпис:

KO(N) CTA N TH(N)Ъ Ч/А/Р/Ь/.

Опако: Бюст на Христос, държащ кръст и евангелие. От двете страни на главата му $\widehat{IC}$ – $\widehat{XC}$.

3. Медна монета тежка 2,2 г и диам. 24 мм, инв. № 198521. Лице и опако еднакви с гореописаната. Надпис:

KO/CTA/ NTH (N)Ъ ЧАР/Ь/.

Георги Тертер / 1279-1292 г./

1. Сребърна монета тежка 1,82 г, диам. 20 мм, инв.208724.

Лице: Царят прав с ниска корона с висулки. До него изправен светец му подава знаме. В полето надпис: в позитив и негатив:

ГЕWРГIЕ и ƎIꟼWƎ⅃

Опако: Христос, седнал на висок трон, с нимб. От двете страни на главата му $\widehat{IC}$ – $\widehat{XC}$.
Около изображенията от двете страни на монетата има зърнчест кръг.

Светослав Тертер /1295-1322 г./

1. Сребърна монета, тежка 1,47 г, диам. 21.5 мм, инв. № 147657.

Лице: Царят, прав, насреща. Носи ниска корона с висулки. Държи в лявата си ръка свитък, а в дясната – кръст. Надпис:

СВАТ/О/СЛАВ Ч/А/Р/Ь/ БЛ/Ъ/Г/А/РОМ/Ъ/.

В лигатура са свързани А и В Ц и Р, Л и Г и РОМ.

Опако: Христос с нимб, седнал на престол, насреща. Държи в лявата си ръка евангелие и благославя с дясната. От двете страни на главата му IC҃ - XC҃.
Около изображенията от двете страни има зрънчест кръг. Монетата е пробита.

2. Сребърна монета 1.6 г и диам. 22 мм, инв. № 2546.
Лице и опако еднакви с гореописаната / обр. 1/.

Михаил Шишман /1323-1330 г./

1. Сребърна монета тежка 1.60 г , диам. 22 мм. инв. № 165109.
Лице: Царят, яздещ на кон, в ход надясно. Носи ниска корона и брада. С дясната си ръка държи кръст, а в лявата - юздите. От двете му страни надпис:

М/Н/Х/АНЛЪ/ ЧАР/Ь/ Б/ЪЛГАРОМ/

Опако: Христос с нимб седнал на висок престол, благославя с дясната и държи евангелие в лявата ръка. От двете страни на главата му IC҃ - XC҃.
Около изображенията на лицето и опакото има зрънчест кръг /обр. 2/.

Иван Александър със сина си Михаил /1331-1335 г./

В сбирката се пазят 15 сребърни монети, и които имат почти еднакви изображения, но се различават по запазените надписи.

Инв. №№ 25462-4, 25466-8, 138569, 165428, 165429, 194888 и 198976 с тегло 1.45 - 1.80 г и диам. 19 - 22 мм.

Лице: Цар Александър и сина му Михаил, облечени в тържествени дрехи и с ниски корони с бисерни висулки стоят прави насреща. И двамата държат знаме и кръстове. Надпис: /обр. 3/

АЛЕ/КСАНДЪР/ ЧАР/Ь/ БЛАГОВЕРЕNЪ М/Н/Х/АНЛЪ/.

Опако: Христос с нимб прав насреща, благославящ с двете ръце. Около главата му - IC҃ - XC҃, а под ръцете му АЛЕ и ЦР.
Около изображенията от двете страни има зрънчест кръг /обр. 4/.

Иван Александър сам /1355-1371 г./

1. Медна монета на Иван Александър тежка 1,50 г , диам. 19.5 мм.

Лице: Царят, прав, насреща. Върху лявата му ръка е прехвърлен лор и в нея държи кълбо с кръст /държава/. В дясната държи кръст. Носи корона украсена с топка отгоре. В полето над дясната му ръка са изобразени, свързани в монограм, буквите АЛЕ.

Опако: Кръст с разширяващи се рамене, чийто долен край преминава в акантови листа. От двете страни на кръста буквите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

Около изображенията от двете страни има зрънчест кръг.

Иван Срацимир /1360-1396 г./

1. Сребърна монета тежка 1,10 г и диам. 17 мм. инв. № 172835.

Лице: Царят, седнал на нисък трон, с ниска полукръгла корона. В дясната си ръка държи скиптър, завършващ с лилия, а в лявата - свитък. Виждат се лилии и на страничните облегалки на трона. Под него звезда. Надпис:

+ IWСРЯЧНМНР/Ъ/ Ч/А/РЬ/ БЪЛГАР/ОМЪ/ +

Опако: Бюст на Христос с нимб насреща. С дясната ръка благославя. В лявата държи евангелие. От двете страни на главата - $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$. Под бюста - палмово клонче. Надпис:

IWСРАЧНМНР/Ъ/ Ч/А/РЬ БЪЛГАР/ОМЪ/

В сбирката се пазят още три монети с подобно тегло и диаметър. Те имат същите надписи и изображения. Инв. №№ 165431, 214564-5.

Иван Шишман /1371-1391 г./

1. Сребърна аспра тежка 0.50 г и диам. 15 мм.

Лице: Царят прав, насреща, с ниска корона с висулки. В дясната си ръка държи кръст, а лявата е отпусната успоредно с тялото му. В полето долу от надписа се вижда отляво буквата W, а отдясно - Ш и сиглата за цар /обр. №5/.

Опако: Бюст на Богородица, благославяща с двете ръце, с нимб. На гърдите й има медальон с бюст на Христос, който е изобразен също с нимб. От двете страни на главата й буквите $\overline{\text{М}}$-$\overline{\Theta}$.

Около изображенията от двете страни има зрънчест кръг. Както видяхме в сбирката на Музея за история на изкуството във Виена се пазят монети от почти всички български царе, секли монети. Липсват монетите на цар Михаил Асен /1218-1241 г./и на Михаил и Ирина. Не са застъпени и всички видове монети. Медните монети са само 5, а сребърните - 20, и при това,не от всички владетели, секли такива монети. Всички тези монети са постъпили чрез покупка или дарение. Една малка част са били собственост на колекционери и са попаднали случайно заедно с останалите монети в Музея. За тях не може да се установи откъде произлизат /те са 5 на брой/. По-голямата част са купени от лица, идващи от България, както това е изрично отбелязано в инвентарната книга. Липсват обаче имената им и точното място, където са намерени монетите. Малкият брой монети, сечени от българските царе, както и фактът, че са донесени в Австрия през наше време, показват, че българските монети не са били разпространени като платежно средство в земите на днешна Австрия.

Илюстрации

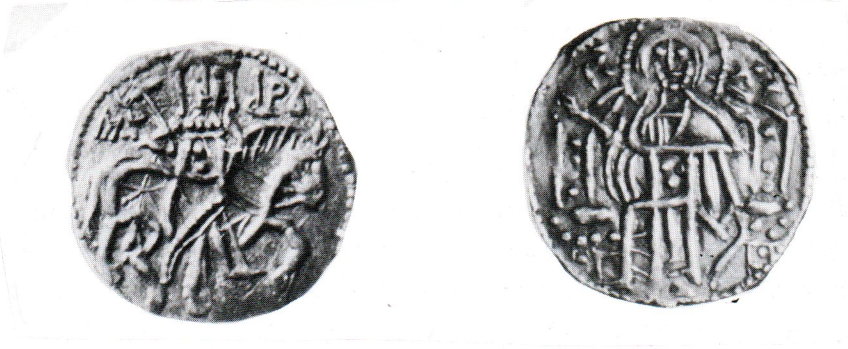

Обр. №1 Сребърна монета на Светослав Тертер /1295-1322/

Обр. №2 Сребърна монета на Михаил Шишман /1323-1330/

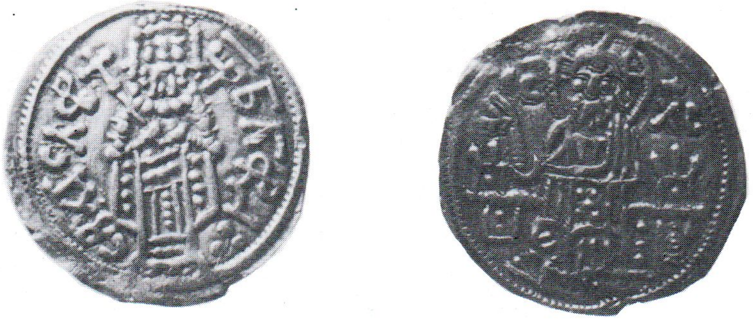

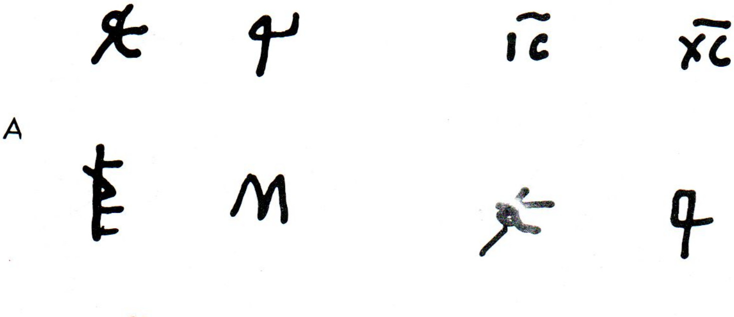

Обр. №3 Надписи на сребърни монети на Иван Александър със сина си Михаил /1331-1335 /

Обр. №4. Сребърна монета на Ив. Александър със сина си Михаил /1331-1335/

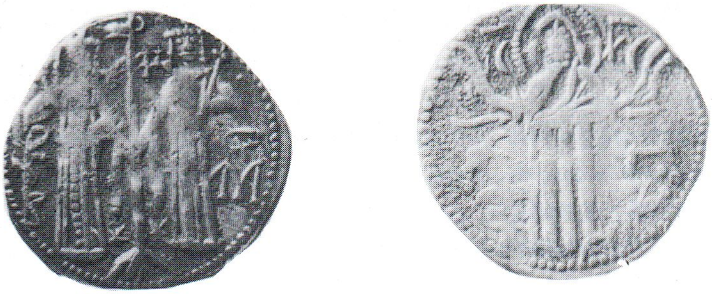

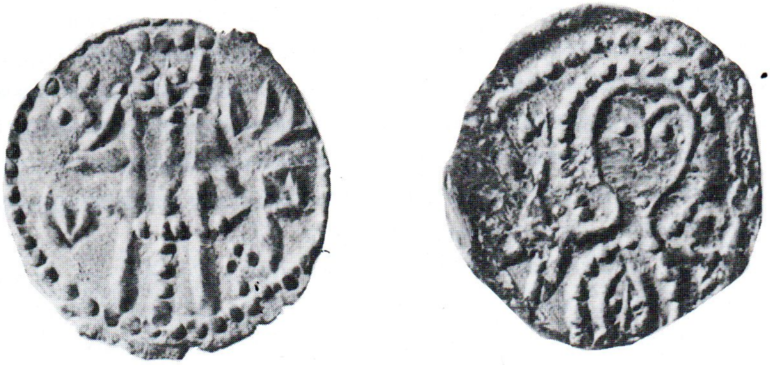

Обр. № 5. Сребърна монета на Иван Шишман /1371-1391/

ПРЕПЕЧАТАНИ ВИЗАНТИЙСКИ МОНЕТИ /XIII в./

Иван Йорданов

С монетната реформа на Алексий I Комнин от 1092 г. във византийското монетосечене се бележи нов етап. Като нейн резултат, наред с редицата промени в състава на метала, стила и техниката на монетите, е налице и окончателното навлизане в обръщение на монетите с корубеста форма /скифати/ за сметка на монетите с плоско ядро. Тези скифатни монети представят византийското монетосечене в значително дълъг период до XIV в. включително, като търпят редица дегенериращи промени. Особено чувствителни тези промени са през втората половина на XII и началото на XIII в. През втората половина на XII в. Византия изживява една прогресивно нарастваща криза, чиито завършек е завладяването на Константинопол от латинците през 1204 г.

В земите на Византийската империя през XI-XII в. е съществувал значителен парично-стоков пазар в рамките на феодалното стопанство. За задоволяването на този пазар са сечени големи количества монети. С ликвидирането на Византия, като държавна единица, организаторка на това монетосечене, би следвало този процес да спре, поради липса на парични знаци, но именно той довежда до появата на серии монети, които със своите данни в стилово, иконографско и техническо отношение поставят редица проблеми пред нумизматиката.

Един от основните е въпросът за тяхното датиране и произход. Въз основа на надписите срещани по тях и отделните иконографски прилики с други монети от XII в. те се отнасят от редица автори към един или друг византийски владетел.

Сравнително наскоро се появи теорията за техния латински произход. Авторът ѝ М. Хенди прави хронологично подреждане на известните колективни находки, съдържащи византийски монети от този период и констатира, че тези монети се срещат, и то в забележителни пропорции, в колективни находки датирани след 1208 г. чрез присъствието на монети от никей-

ските и солунски владетели. Обратно, те отсъствуват от колективни находки, датирани до 1204 г. - датирани от присъствието в тях на монети от византийските владетели от XII в. до Алексий III включително. Той отбелязва също различни иконографски аномалии по тях и ги отнася към единствения възможен издател от този период латинците. Разграничава сред тях монети с голям и малък модул. Първите са сечени непосредствено след завладяването на Константинопол от латинците и са комбинации от подражания на различни византийски монети от XII век. Вторите /с малък модул/ се явяват пълни подражания на първите, като различията са предимно в размера на ядрото и изображенията. Те са датирани в значително по-късен период - третото до петото и шестото десетилетие на XIII век, вследствие на икономическа криза.[1]
В следващите редове ще се спрем на въпроса за датировката и произхода на три типа от тези серии монети. Типове, които са най-масово срещани в колективни находки у нас. За да се избегнат излишните усложнения при представянето им, налага се да прибегнем до условно означаване.

1. Монетите от тип А имат следната характеристика:
Лице: при някои от тях се вижда следният надпис ΜΑΝȢΗΛ ΔΕϹΠΟΤΗϹ. Императорът е представен прав насреща. На главата е с ниска корона /стема/, облечен в сакос и хламида. С дясната ръка се подпира върху лабарум с дълга дръжка, има отделни случаи, при които дръжката на лабаруma не докосва земята. В лявата си ръка държи свитък.
Опако: Надпис Μ-Ρ-ΘΥ. Богородица е представена с нимб и мантия, седи на трон с високо облегало. Държи в ръцете си медальон с образа на Христос.
Медна корубеста пластинка. Обр. 1.
Монетите от този тип са отнесени в каталога на Ратто и Гоодакр към Алексий I Комнин /1081-1118/ и Мануил I Комнин /1143-1180/.[2] Според М. Хенди това са латински имитации от тип А, сечени в Константинопол през периода 1204-1261 г.[3]

2. Монетите от тип В имат следното описание:
Лице: надпис липсва. Допоясна фигура на императора със стема и мантия, украсена с бисерни зърна. В дясната си ръка държи жезъл с кръст, а в лявата кълбо с кръст.

Опако: Надпис $\overline{IC}$ - $\overline{XC}$. Христос е представен с нимб и мантия. Седи на трон с ниско облегало. В лявата си ръка държи евангелие. Обикновено от двете му страни има по една звезда /обр. 2/.

И монетите от този тип са датирани през XII век. Поради сходството им в лицевите страни с монетите от второто билоново монетосечене на Йоан II Комнин /1118-1143/ те са отнесени към същия от Беллингер и Меткалф.[4]

Хенди ги причислява към латинските имитации по тях иконочени в Тесалоника /1204-1224/, като открива от тип А, сеграфски детайли характерни за тази монетарница.[5]

3. Монетите от тип С имат следната характеристика:
лице: надпис обикновено липсва. Владетелят е представен прав насреща. Със стема, сакос, хламида и лорос. В дясната си ръка държи лабарум с къса дръжка, а в лявата-кълбо с кръст.

Опако: Надпис ОБМАNѸНЛ $\overline{IC}$-$\overline{XC}$ Бюст на Христос Емануил със зрънчест нимб и мантия. Държи в лявата си ръка свитък/ обр. 3/.

В споменатия труд на Ратто този тип монети се отнасят към Алексий I и Мануил I Комнини.[6] В съкровището на Аркадия, публикувано от Беллингер и Меткалф те се отнесени към Исак II Ангел /1185-1195/.[7] Те са причислени от Хенди към латинските имитации тип В, сечени в Тесалоника /1204-1224.[8]

Общото за трите типа монети е многоъглестата неправилна форма на ядрото. Отличават се с лош стил и техника. Надписите по тях липсват или в повечето случаи са погрешно гравирани. Диаметърът на ядрото варира между 14-28 мм и липсва задължителната за монетите от XII в. сребърна баня.

Няколкото препечатвания, които ние открихме в една значителна колективна находка от с. Кортен, Новозагорско, спомагат за тяхната правилна датировка.[9]

1. Монета от тип А, препечатана върху монета от Теодор I Ласкарис /1208-1222/.

Лице: От монетата на Теодор се вижда долната част от фигурата на св. Теодор, облечен в туника и броня. Вижда се и кръстът, който той държи /по-точно дръжката му до раменете на светеца/. Косо върху нея е препечатана монета от тип А лицева страна.

Опако: Напълно заличена повърхност.

Медна, корубеста пластинка. Диам. 17-27 мм, тегло 1.6

Обр. 4.

Това препечатване по безспорен начин отхвърля възможността монетите от този тип да са сечени от Алексий I /1081-1118/ или Мануил I /1143-1180/ и я датира най-рано след първото билоново монетосечене на Теодор I Ласкарис /1204-1222/.

2. **Монета от тип В**, препечатана върху монета от Теодор I Ласкарис.

Лице: От монетата на Теодор се вижда само част от нимба на Богородица и долната част от трона, върху който тя седи. Обратно върху нея е препечатана монетата от тип В лицева страна.

Опако: От монетата на Теодор се виждат горната част от фигурите на Теодор /само контурите/ и св. Теодор. Релефно се откроява двойният патриаршески кръст между тях. От фигурата на св. Теодор се вижда копието, което той придържа на рамото си.

Медна корубеста пластинка. Диам. 24.9-25 мм, тегло 2.6 г.

Обр. 5.

Данните от това препечатване правят несъстоятелно отнасянето на монетите от този тип към Йоан II Комнин /1118-1143/ и ги отнасят най-рано след първото билоново монетосечене на Теодор I Ласкарис /1208-1222/. А известното ни препечатване от колективна находка от Тулово, при което върху монета от този тип /В/ е препечатана монета от Теодор I Ласкарис, но от второто му билоново монетосечене.[10] По този начин се ограничава датировката на монетите от тип В между първото и второ билонови монетосечения на Теодор I Ласкарис.

3. **Монета от тип С**, препечатана върху монети от:

а/ **Монети** от тип В - 2.

1. **Лице:** От монетата - тип В се вижда жезъла в дясната ръка на владетеля, част от мантията и короната му. Върху нея перпендикулярно е препечатана монета от тип С лицева страна.

Опако: От монетата - тип В се вижда само част от нимба на Христос и част от трона, на който е седнал. Перпендикулярно върху нея е препечатана монетата от тип С.
Медна корубеста пластинка. Диам. 24-28 мм, тегло 2.7 г . Обр. 6.

2. Лице: От монетата-тип В едва забележимо се вижда част от нимба на Христос. Върху нея е препечатана монета от тип С лицева страна.
Опако: От монетата - тип В се виждат само част от мантията и кълбото. Върху нея е препечатана монетата от тип В опака страна.
Медна корубеста пластинка. Диам. 18.5-21.5 мм, тегло 1.10 г .
6/ Монета от Алексий III Комнин /1195-1203/.
Лице: От монетата на Алексий се вижда част от бюста на Христос и надписа ХС. Върху нея е препечатана монетата от тип С лицева страна.
Опако: От долната монета се вижда надписа ΛЄΖΙ ° CΔ и горната част от фигурите на императора и св. Константин с лабарумите, които държат. Върху тях е препечатана монета тип С опака страна.
Медна корубеста пластинка. Диам. 21-22 мм, тегло 2.6 г . Обр. 7.
Данните от тези препечатвания, илюстрирани тук /вж. обр. 6, 7/ отхвърлят по категоричен начин тезата монетите от този тип да са сечени от Алексий I Комнин, Мануил I Комнин и Исак II Ангел и ги датират най-рано след тип В т.е. след първото монетосечене на Теодор I Ласкарис и вероятно паралелно с второто. Защото те са много често препечатвани върху тип В, а не само в нашия случай и вероятно ги следват непосредствено, и ако приемем че са сечени в Тесалоника от латинците, то горната граница в датировката им не бива да надхвърля 1224 г., когато Теодор Комнин Дука влиза в Солун и се коронясва за император.

От казаното дотук е очевидно, че тези три типа монети ще трябва да бъдат датирани през първите две десетилетия на XIII в., или по-точно след първото билоново монетосечене на Теодор I Ласкарис, за чието начало трябва да приемем коронясването му от 1208 г. Съвсем основателно възниква въпросът: кой е техният издател? От 26те колективни находки намерени у нас и датирани след 1204 г. общият брой на монетите е 18 858. От тях 10 882 монети са от периода датирани пред 1204 г. т.е. монети от Алексий I, Йоан II, Мануил I, Исак II, Алексий III и много други монети, които едни автори приемат за провинциално монетосечене, а други за български имитации в периода до 1204 г.Монетите, датирани след 1204 г. са 7 608. Към тези три типа принадлежат 6 709. Особено място заема тип А 6 069 монети. Тези цифри са достатъчно убедителни и ни карат да търсим издателя на трите типа монети или в България, което е трудно доказуемо или в близост до нея. В почти същото съотношение намираме тези типове монети и в съседните на България страни. С тази разлика, че в Гърция и Мала Азия расте броят на монетите от никейски и солунски произход. /Виж таблица 1./[11] . Тезата издателите на тези типове монети да са солунските и никейски владетели е неубедителна. Техните монети съставляват почти нищожен дял. Остава единственият възможен издател от този период - латинците.

Една такава датировка отговаря на обществено-икономическите и политическите условия в тия земи.Необходим е известен период след завладяването на Константинопол, за да се почувствува необходимостта от парични знаци. В противен случай те не биха били подражания, а истински монети на латинците с техни имена и иконография. Латинците обаче са принудени да секат такива монети, с каквито е свикнало да борави местното население.

Дотук разгледаните монети са с голям модул, изключение вероятно прави тип А /Обр. 4/. Както бе посочено по-горе, монетите с малък модул се датират значително по-късно от третото до петото и шестото десетилетие на XIII век. Известни данни за последователността на монетите с голям и малък модул ни дава една препечатка от сбирката в гр. Русе. Монета от латинска имитация тип С, сечена в Тесалоника, е препечатана за монета от същия тип, но с малък модул, като монетата с голям модул е изрязана. Различията са не само в големината на изображенията, но и в украсата на лоросите на св. Елена и Константин. С данните от това препечатване въпросът за датировката и произходът на монетите с малък модул не може да бъде решен.

---

1. M.F.Hendy. Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081-1261. - Dumbarton Oaks Studies. Washington, 1969. pp. 191-223.

2. R.Ratto. Monnaies byzantines et d'autres pays contemporaines àl'epoque byzantine. Amsterdam, 1959, no.2077; H.Goodacre. A Handbook of the Coinage of the Byzantine Empire. London, 1960, p. 269, nos. 36, 37; p. 279, no. 23.

3. M.F.Hendy. op. cit., p. 191, Pl.XXV$_{6-10}$.

4. A.R.Beilinger and D.M.Metcalf. A Hoard of Byzantine Scyphate Bronze Coins from Arcadia. - Numismatic Chronicle, 19, 1959, p. 161.

5. M.F.Hendy. op. cit., pp. 196, 209, Pl. XXVIII$_{1-4}$.

6. R.Ratto. op. cit., nos. 2075, 2076, 2143.

7. Bellinger and Metcalf. op. cit., p. 160.

8. M.F.Hendy. op. cit., p. 1,97, Pl. XXVIII$_{5-8}$.

9. За съдържанието на находката виж приложената тук таблица I - Кортен /II/; Ив. Йорданов. Редки византийски монети. Нумизматика, 3, 1973.

10. M.F.Hendy. op. cit., pp. 390-391.

11. Данните в таблицата са взети от цитирания труд на Хенди с изключение на колективната находка от Кортен /II/.

Илюстрации

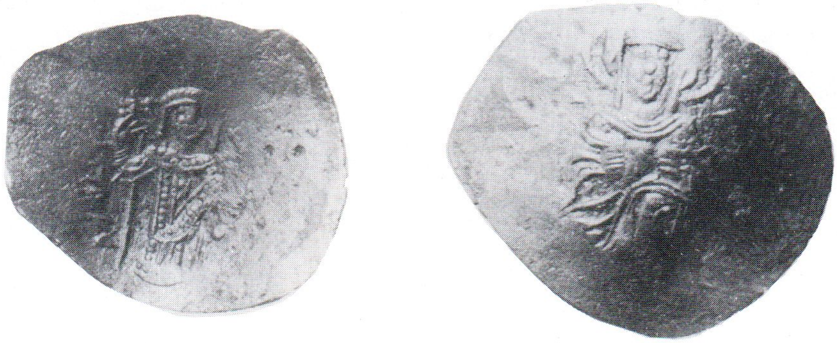

Обр. 1. Монета от тип А. Лице - Опако

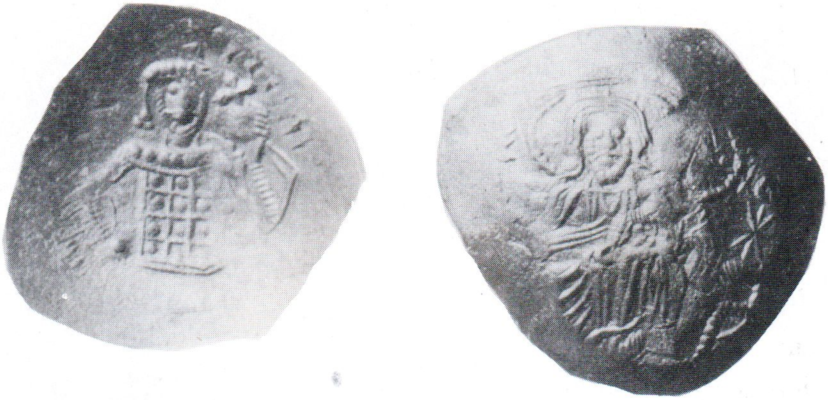

Обр. 2. Монета от тип В. Лице - Опако

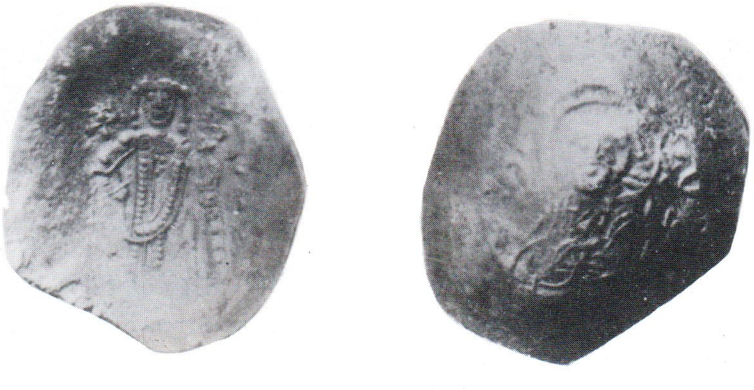

Обр. 3. Монета от тип С. Лице - Опако

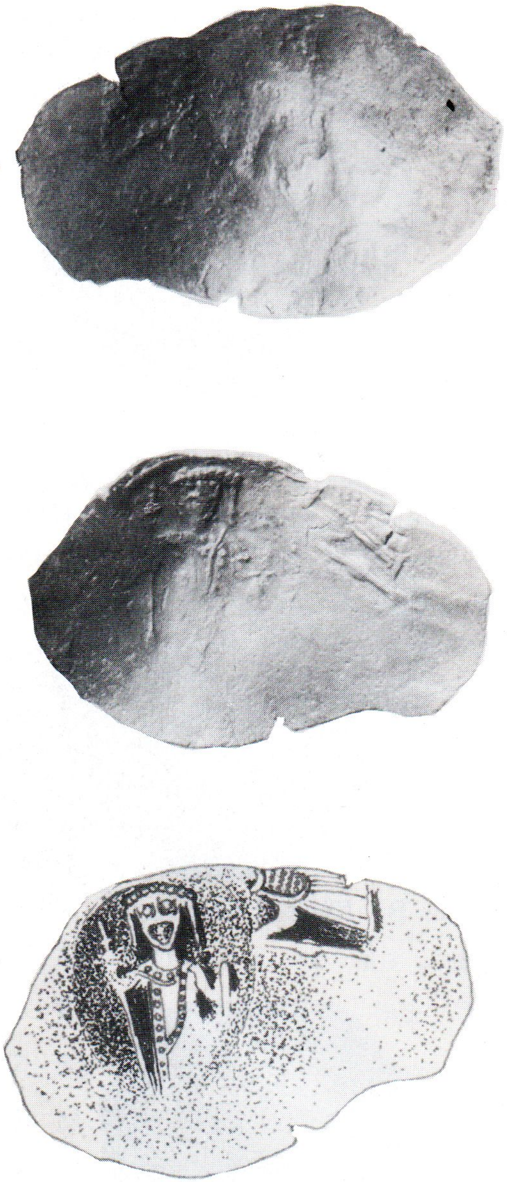

Обр. 4. Монета от тип А, препечатана върху монета от Теодор I Ласкарис /1208-1222/ първо билоново монетосечене

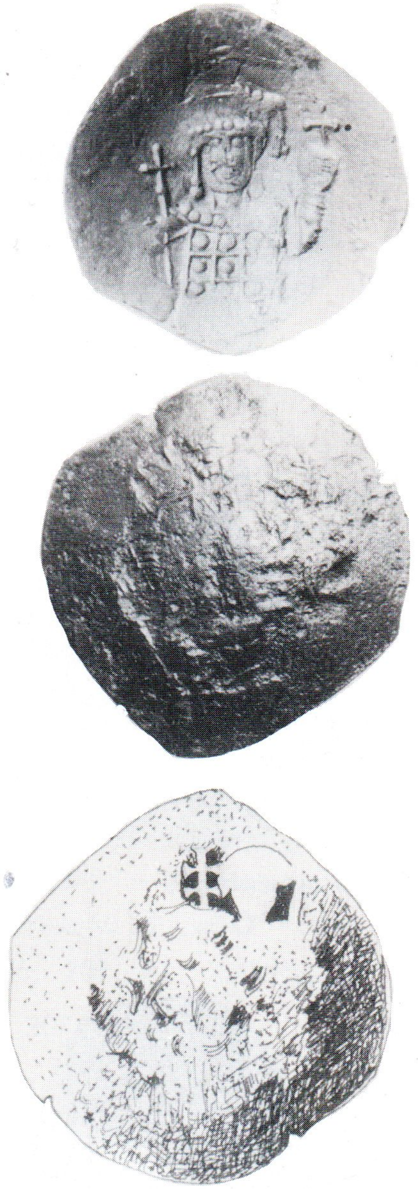

Обр. 5. Монета от тип В, препечатана върху монета от Теодор I Ласкарис първо билоново монетосечене

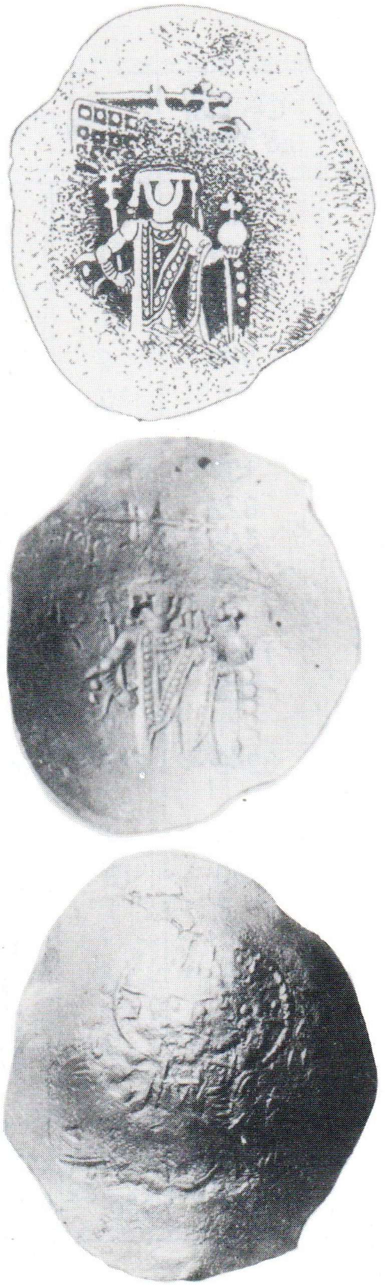

Обр. 6. Монета то тип С, препечатана върху монета от тип В

Снимките са дело на фотографа при Археологически институт Роза Станева, а рисунките на техника при ОИМ Стара Загора Маргарита Несторова

Обр. 7. Монета от тип С, препечатана върху монета от Алексий III Комнин /1195-1203/

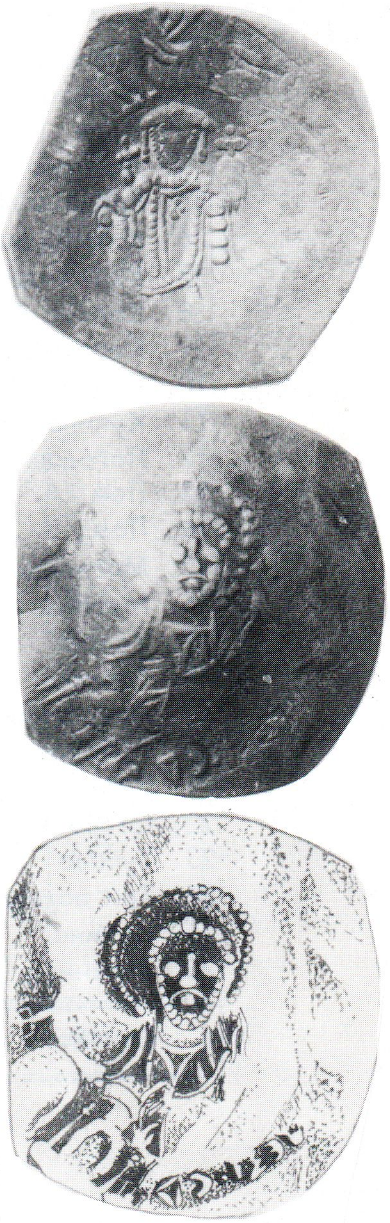

Таблица I

Местонахождение	Всичко	Сечени до 1204	Тип А		Ти В		Тип С		Други типове	Никейски	Солунски	Неопределени
1. Асеновград	180	163	1	13	-	-	-	-	-	2	-	-
2. Брястово	1619	1519	21	78	-	-	-	-	-	1	-	12
3. Бяга	463	119	32	214	4	22	4	14	52	2	15	-
4. Дорково	132	8	-	64	4	8	-	2	29	7	-	12
5. Градево /II/	351	279	2	36	2	-	-	-	-	4	-	-
6. Кюстендил /I/	566	521	10	34	-	-	-	-	-	1	-	34
7. Кюстендил /II/	371	314	37	4	4	-	-	-	-	2	-	--
8. Кортен /I/	149	137	1	11	-	-	-	-	-	-	-	-
9. Кортен /II/	1541	822	122	476	16	12	10	25	17	40	-	-
10. Кунино /I/	349	256	5	88	2	-	-	-	-	-	-	-
11. Кунино /II/	106	73	-	27	-	-	-	-	-	-	-	6
12. Логодаш	301	56	24	161	3	13	5	4	31	2	1	-
13. Лом /А/	2111	1144	16	866	16	3	12	15	21	10	-	8
14. Лом /В/	355	288	11	40	3	1	9	-	-	3	-	-
15. Могилица	23	1	2	10	-	-	-	1	5	-	1	5
16. Мъглиж	6923	3240	171	2462	28	106	30	168	289	65	-	364
17. Устово	26	-	-	-	-	-	-	-	11	-	13	2
18. Писарци	70	60	2	4	-	-	-	-	1	1	1	1
19. Покровник	488	460	18	35	1	-	1	V	-	3	-	-
20. Преслав	77	7	1	11	-	-	-	-	8	2	3	-
21. Русе	195	-	-	175	-	3	-	1	15	-	-	-
22. Стара Загора	348	228	14	89	1	-	2	3	5	6	-	-
23. Тулово	834	366	11	259	7	2	9	-	11	12	-	157
24. Три водици	613	43	-	321	-	36	-	24	160	11	20	-
25. Цепина	16	13	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-
26. Зеленица	378	319	55	33	-	-	-	-	-	4	-	-
Всичко	18 858	10 882	556	5 513	91	209	83	257	655	180	54	607

МОНЕТНО СЪКРОВИЩЕ ОТ РИМСКАТА ВИЛА ПРИ с. КРАЛЕВ ДОЛ, ПЕРНИШКО

В. Найденова

При редовни разкопки на римската вила в с. Кралев дол, Пернишки окръг[1], в едно от помещенията, разположени по западното ѝ крило, се намери съкровище от императорски сребърни монети. Те бяха разпилени на нивото на пода под нападалия строителен материал /ломени камъни/ от стените. Общият брой на монетите е 58. По-голямата част от тях беше намерена на куп, като някои бяха слепени заедно по три-четири. Само няколко от монетите бяха разпръснати в радиус от 0,30-0,40 м от основния състав на съкровището. Наоколо нямаше никакви фрагменти от керамика, което изключва възможността то да се е съхранявало в някакъв глинен съд. По всяка вероятност съкровището е било сложено в някаква кожена или платнена кесия, която от своя страна изглежда, че е била зазидана в някоя от стените и след разрушаването на сградата е останало под руините ѝ.

Последната хипотеза ни се струва най-приемлива, тъй като в останалите проучени помещения и двора на вилата се намериха монети от по-късно време, което показва, че вилата е продължила да съществува и тогава.

Като terminus служат монетите на Деций Траян, т.е. средата на III в. от н.е., което време съвпада с епохата на готските нашествия по нашите земи. Изглежда, че собственикът на съкровището пред лицето на надвисналата опасност е взел съответните предохранителни мерки и го е зазидал в скривалище в стената. След отминаването на критичния момент, по една или друга причина, монетите са останали в импровизирания трезор, за да стигнат до нас като свидетелство за един драматичен и труден период от живота на местното население от това време.

Всичките монети са сребърни и са от емисиите на следните императори:

Септимий Север /193 - 211/	2
Юлия Домна /жена на С. Север/	1
Каракала /211 - 217/	3
Елагабал /218 - 222/	7
Юлия Павла /жена на Елагабал/	1
Юлия Меза /баба на Елагабал/	3
Север Александър /222 - 235/	1
Юлия Мамея /майка на С. Александър/	2
Гордиан III /238 - 244/	19
Филип - баща и син /244 - 249/	8
Отацилия Севера /жена на Филип баща/	1
Деций Траян /249 - 251/	9
Херения Етрусцила /жена на Деций Траян/	1

От този преглед се вижда, че съкровището обхваща монети, сечени почти половин столетие без прекъсване, като най-голям дял се пада на монетите от императорите Гордиан III, Траян Деций, двамата Филиповци и Елагабал. Всички останали са представени с една до три монети. В него са застъпени както денари, така и антониани, като последните преобладават, което е още един факт в полза на извода, че съкровището е натрупано главно по времето на Гордиан III и неговите приемници.

От икономическа гледна точка то представлява едно единно цяло, т.е. състои се от еднородни номинали, които са в обръщение на един и същ пазар и при едни и същи условия.[2]

Социално-икономическата криза, която обхваща Римската империя през 2-та пол. на III в. от н.е., може да се проследи и в нашите провинции по намерените монетни съкровища. Обезценяването на парите водело до повишаване на цените, разстройване на оборота и до това, че пълноценните монети изчезвали, превръщали се в съкровища и се заравяли в земята.[3]

Съкращения

BMC = Coins of the Roman Empire in the British Museum, London

Cohen = H. Cohen, Description historique des monnaies, Paris

Образци I. /От 1 до 15/

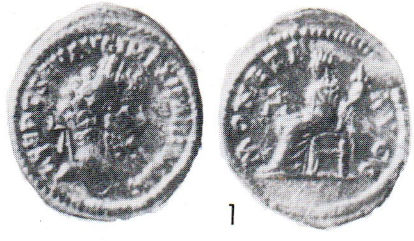
1

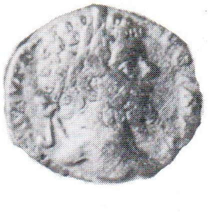
2

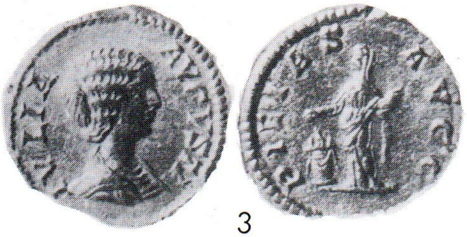
3

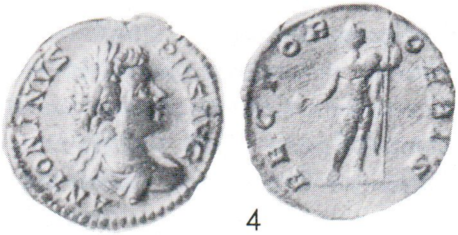
4

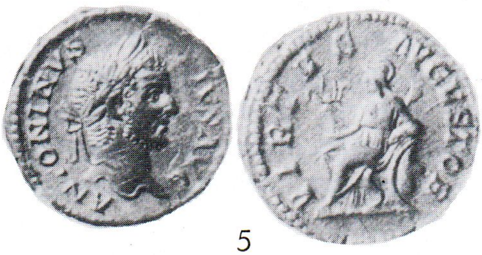
5

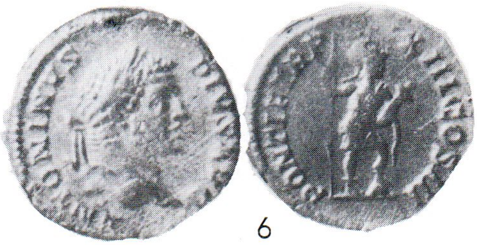
6

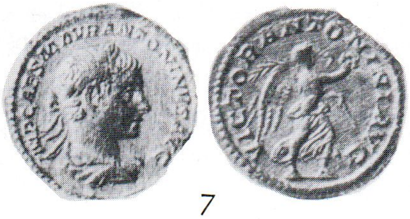
7

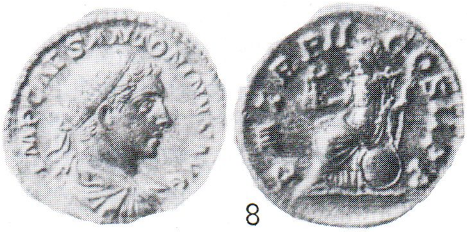
8

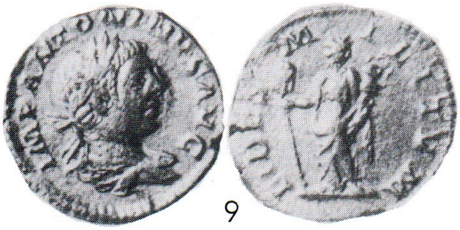
9

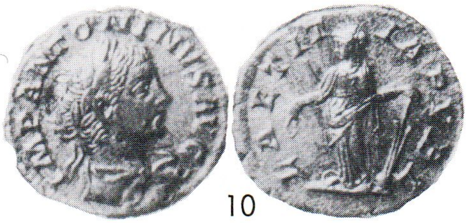
10

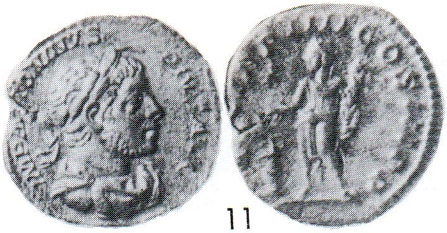

11

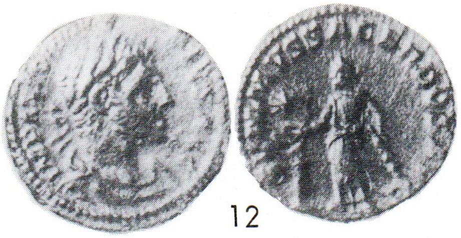

12

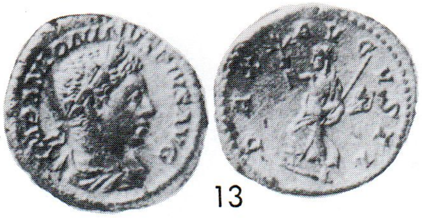

13

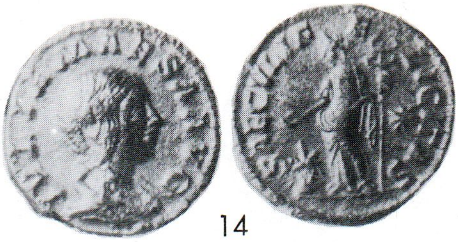

14

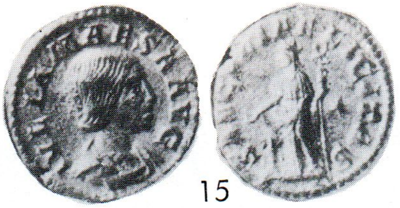

15

Образци II. /От 1 до 15/

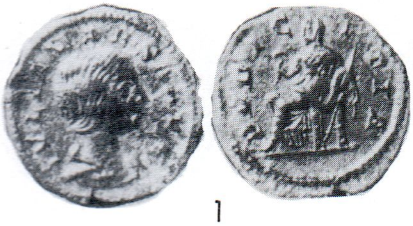

1

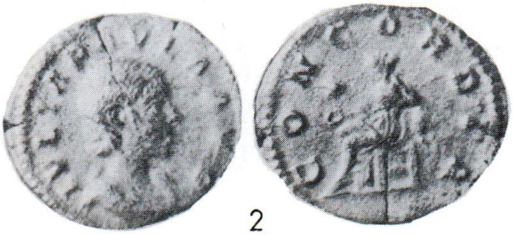

2

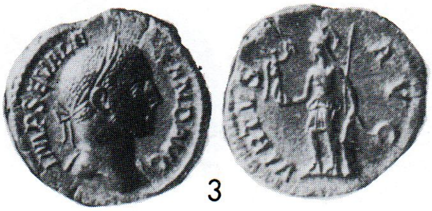

3

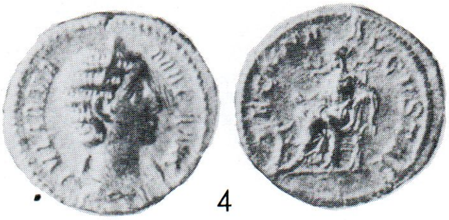

4

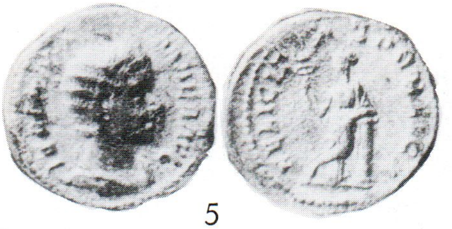
5

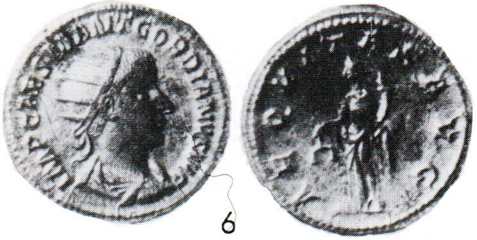
6

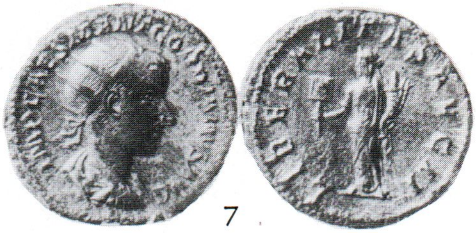
7

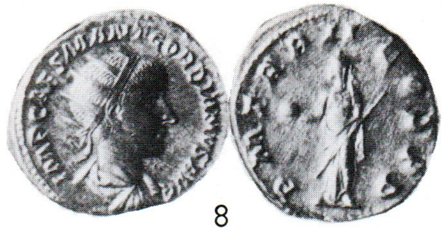
8

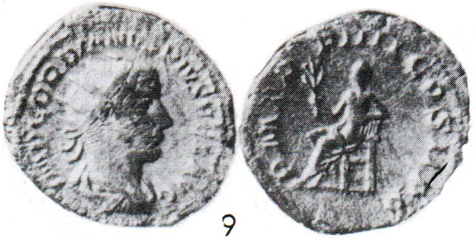
9

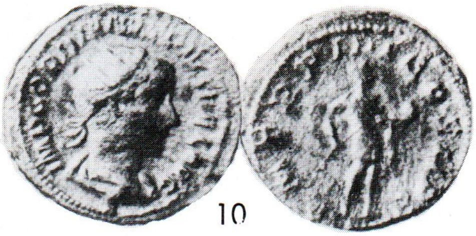
10

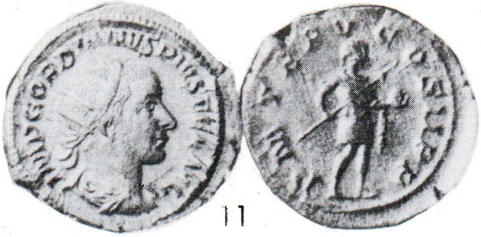
11

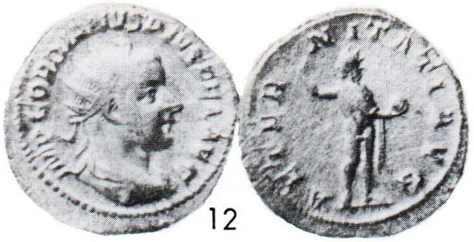
12

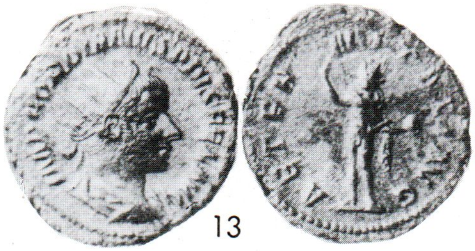
13

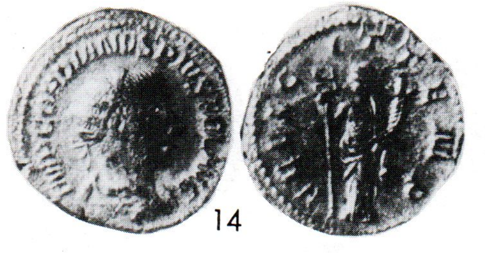
14

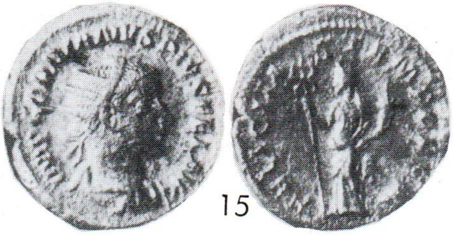
15

Образци III. /От 1 до 15/

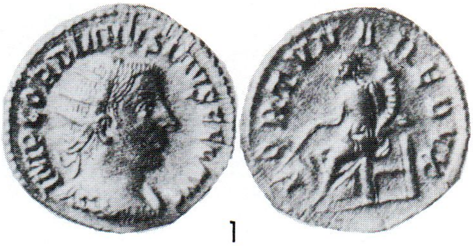
1

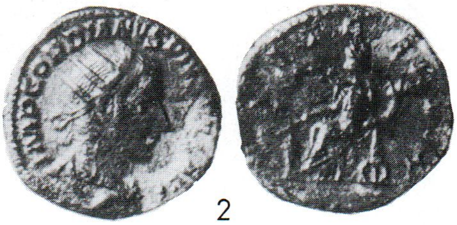
2

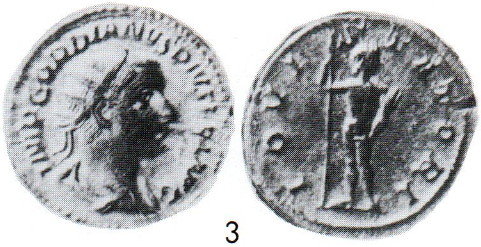
3

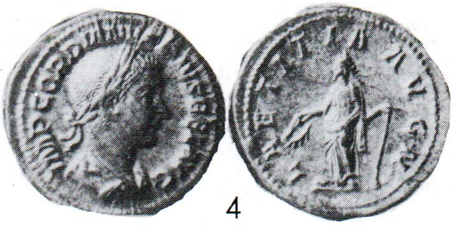
4

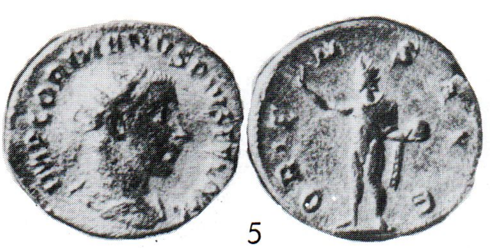
5

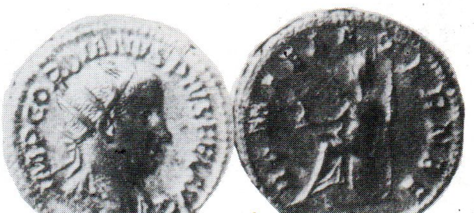
6

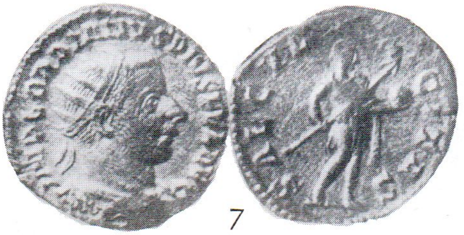

7

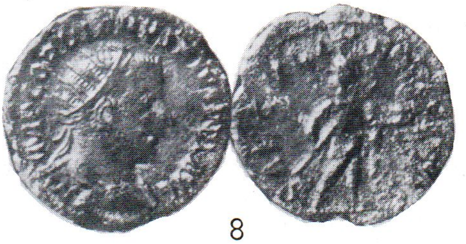

8

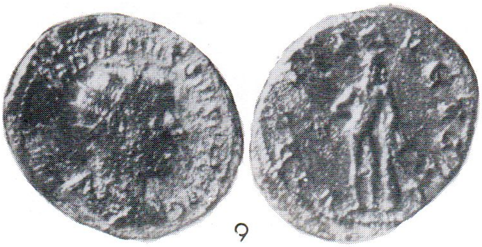

9

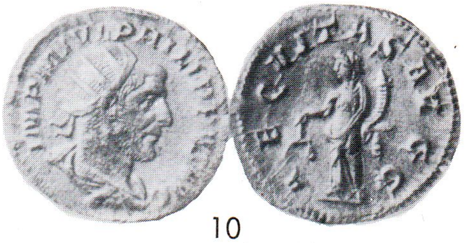

10

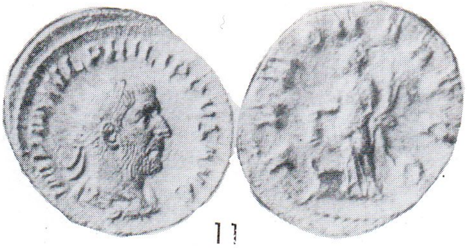

11

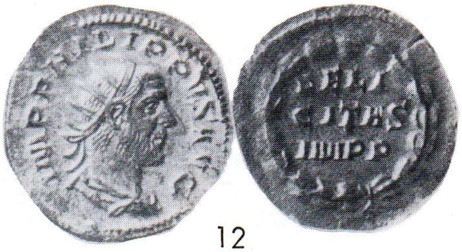

12

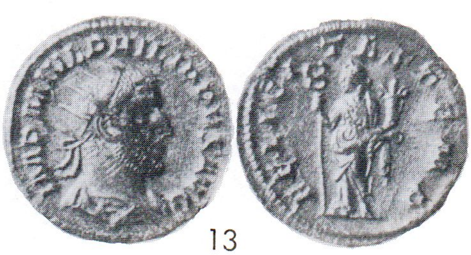

13

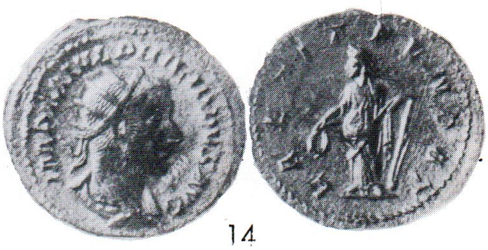

14

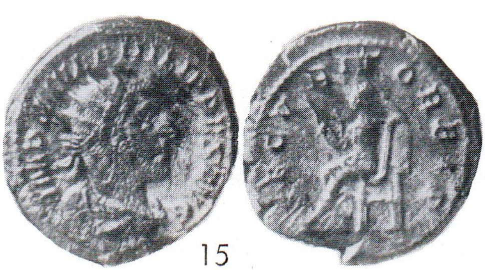

15

Образци IV. /От 1 до 13/

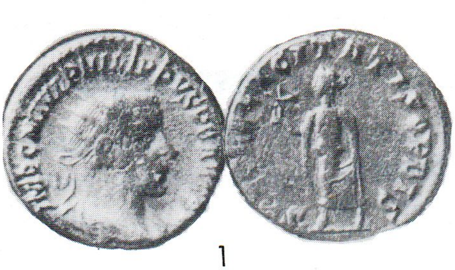
1

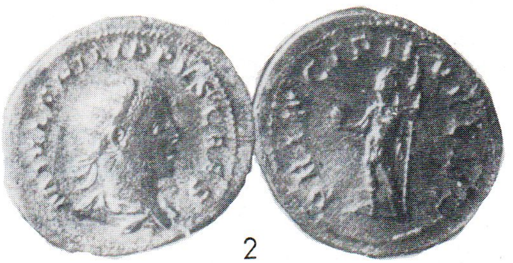
2

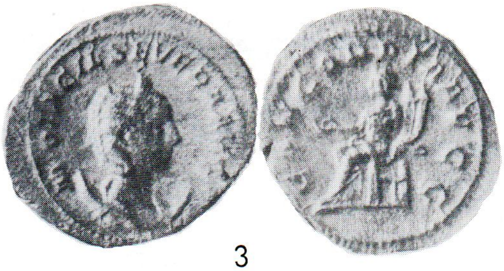
3

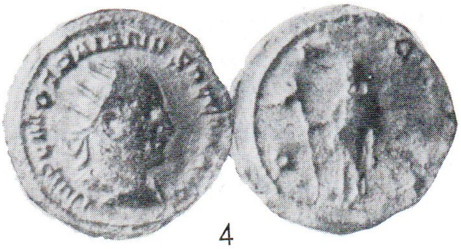
4

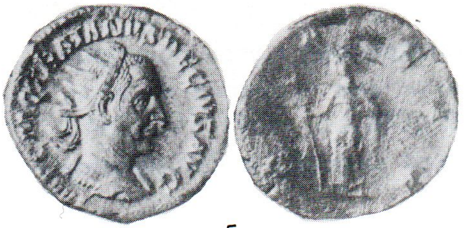
5

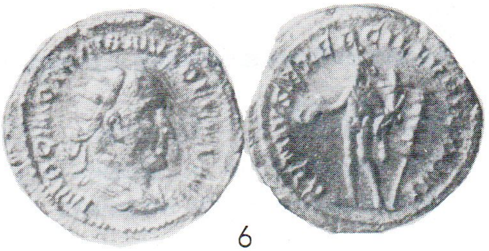
6

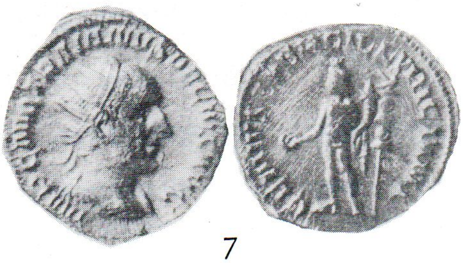
7

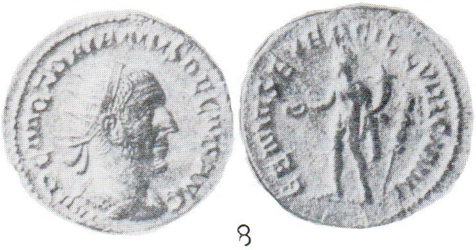
8

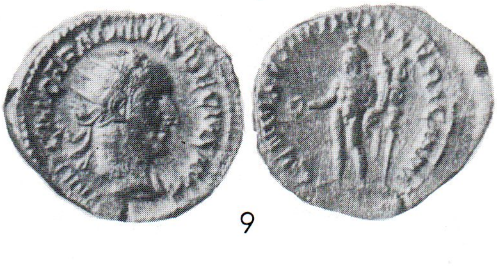
9

Образци IV. /От 10 до 13/ ▶
следват на 53 стр.

КАТАЛОГ

1 Септимий Север, ↑↓, диам. 1,8 см, т. 2,95 г , ОИМ - Пк, инв. № 502

л. L SEPT SEV AVG IMP XI PART MAX

Глава на императора с лавров венец на д.

о. MONETA/AVGG

Монета седнала на л. държи в протегнатата д. ръка везни, в л. ръка - рог на изобилието
BMC, V, 1950, с. 287, № 669, табл. 44-11: сечена между 198 - 202 г. от източен произход

обр.1_1

2 Септимий Север, ↑↑, диам. 1,7 см, т. 2,95 г ОИМ - Пк, инв. № 503

л. SEIPT SEV RER .... MAX

Глава на императора с лавров венец на д.

о. PACI/AE/......

Пак седнала на л. държи в д. ръка клонче, в л. ръка придържа дрехата си на рамо.

обр.1_2

3 Юлия Домна, ↑↑, диам. 1,9 см, т. 3,30 г, ОИМ - Пк, инв. № 504

л. IVLIA AVGVSTA

Глава на Ю. Домна на д.

о. PIETAS AVGG

Пиетас права на л., забулена с глава на д., държи в д. ръка патера над горящ жертвеник с гирлянди, в л. ръка - кутия.
BMC, V, 1950, с. 165, № 67: сечена в Рим между 198 - 209 или 196 - 211

обр.1_3

4 Каракала, ↑↑, диам. 1,9 см, т. 3,08 г, ОИМ-Пк, инв. № 505

л. ANTONINVS/PIVS AVG

Глава на младия Каракала с венец на д.

о. RECTOR/ORBIS

Каракала като Сол, прав, насреща, главата на д., в д. ръка държи глобус, в л. ръка - отвесно копие нагоре
BMC, V, 1950, с. 40, № 289, табл. 34 - 8: сечена в Рим между 201 - 206

обр. 1_4

5 Каракала, ↑↓, диам. 1,9 см, т. 3,29 г, ОИМ - Пк, инв. № 506

л. ANTONINVS / PIVS AVG

Глава на императора с венец на д.

о. VIRTVS / AVGVSTOR

Виртус с шлем седнала на л., в д. ръка държи Виктория, до л. й коляно - кръгъл щит.
BMC, V, 1950, с. 260, № 522, табл. 41 - 7: сечена в Рим между 206 - 210

обр. 1_5

6 Каракала, ↑↓, диам. 1,9 см, т. 3,41 г, ОИМ - Пк, инв. № 507

л. като № 5

о. PONTIF TRP / XIII COS III

Каракала-войн, прав, стъпил на л. върху глобус, в д. ръка държи обърнато надолу отвесно копие, в л. ръка - меч
BMC, V, 1950, с. 364, заб. а/ : сечена в Рим след 210 г.

обр. 1_6

7 Елагабал, ↑↑, диам. 2см, т. 2,32 г, ОИМ - Пк, инв. № 508

л. IMP CAES M AVR ANTONINVS AVG

Глава на императора с лавров венец на д.

о. VICTOR ANTONINI .AVG

Виктория в бяг на д., държи високо в д. ръка лавров венец, а в л. ръка - палмово клонче през рамо
BMC, V, 1950, № 36: сечена в Рим между 218 - 219 г.

обр. 1_7

8 Елагабал, ↑↑, диам. 2,2 см, т. 4,25 г, ОИМ - Пк, инв. № 509

л. IMP CAES ANTONINVS AVG

Глава на императора с лъчева корона на д.

о. PM TRP II / COS II PP

Рома, седнала на трон, на л., държи в д. ръка Виктория, а с л. ръка се опира на отвесно копие; до л. ѝ коляно кръгъл щит.
BMC, V, 1950, с. 543, № 89, табл. 86-16: сечена в Рим след 219 г.

обр. 1_8

9 Елагабал, ↑↓, диам. 1,9 см, т. 2,70 г., ОИМ - Пк, инв. № 510

л. IMP ANTONINVS AVG

Бюст на императора с венец на д.

о. FIDES /M/ILITVM

Фидес права, насреща, в д. ръка държи знаме, в л. ръка - vexillum
BMC, V, 1950, с. 550, № 133. табл. 87 - 17: сечена в Рим между 219 - 220 г.

обр. 1_9

10 Елагабал, ↑↑, диам. 1,9 см, т. 2,31 г, ОИМ - Пк, инв. № 511

л. Също като № 9

о. LAETIT/IA PVBL

Летиция, права, насреща, на главата ѝ венец, в д. ръка държи патера, в л. ръка - кормило върху глобус

BMC, V, 1950, с. 551, № 147, табл. 88 - 2: сечена в Рим между 219 - 220 г.

Обр.1_{10}

11 Елагабал, ↑↓, диам. 2 см, т. 2,35 г, ОИМ - Пк, инв. № 512

л. IMP ANTONINVS / PIVS AVG

Бюст на императора с венец на д.

о. PM TRP IIII COS III PP

Елагабал прав, насреща, държи патера над запален жертвеник с гирлянди, с д. ръка подпира на рамото си кривак.
BMC, V, 1950, с. 569, № 257, табл. 90 - 13: сечена в Рим след 221 г.

Обр.1_{11}

12 Елагабал, ↑↓, диам. 1,9 см, т. 2,84 г, ОИМ - Пк, инв. № 513

л. Също като № 11

о. SVMMVS SACERDOS AVG

Елагабал прав, насреща, държи в д. ръка патера над запален жертвеник, в л. ръка държи кривака на Херкулес; в л. поле звезда.
BMC, V, 1950, с. 565, № 232 - но там в л. ръка държи клонче; сечена в Рим между 220 - 222 г.

Обр.1_{12}

13 Елагабал, ↑↓, диам. 2 см, т. 3,07 г, ОИМ - Пк, инв. № 514

л. Също като № 11

о. PAX / AVG/VSTI

Пакс тича на л., в д. ръка държи нагоре клонче, а в л. ръка - скиптър през рамо.
BMC, V, 1950, с. 564, № 233: сечена в Рим между 220 - 222 г.

Обр.1_{13}

14 Юлия Меза, ↑↑, диам. 1,9 см, т. 2,61 г, ОИМ - Пк, инв. № 515

л. IVLIA MAESA AVG

Бюст на Юлия Меза на д.

о. SAECVLI F/E/LICITAS

Фелицитас, права насреща, в д. ръка държи патера над запален жертвеник, в л. ръка - кадуцей с дълга дръжка; в д. поле звезда
BMC, V, 1950, с. 541, № 79: сечена в Рим между 218 - 222 г.

Обр.1_{14}

15 Юлия Меза, ↑↓, диам. 1,9 см, т. 2,75 г, ОИМ - Пк, ивв. № 516

л. Също като № 14

о. Също като № 14

Обр.1_{15}

16 Юлия Меза, ↑↑, диам. 1,9 см, т. 2,29 г, ОИМ - Пк, инв. № 517

л. Също като № 14

о. PVDIC/ITIA

Пудициция, седнала на трон на л., с д. ръка придържа булото си, в л. ръка държи жезъл.
BMC, V, 1950, с. 541, № 76, табл. 86 - 9: сечена в Рим между 218 - 222 г.

Обр.2_{1}

17 Юлия Павла, ↑↓, диам. 2 см, т. 2,35 г, ОИМ - Пк, инв. № 518

л. IVLIA PAVLA AVG

Глава на Ю. Павла на д.

о. CONCORDIA

Конкордия, седнала на трон на л., в д. ръка държи патера,

в л. ръка облегната на трона; в л. поле - звезда.
BMC, V, 1950, с. 554, № 173, табл. 88 - 13: сечена в Рим между 219 - 220 г.

Обр.2_2

18 Александър Север, ↑↑, диам. 2 см, т. 3,13 г, ОИМ - Пк, инв. № 519

л. IMP SEV ALE/XAND AVG

Глава на императора с венец на д.

о. VIRTVS / AVG

Виртус, с шлем и военно облекло права на л., държи Виктория в протегната д. ръка, а с л. ръка придържа щит; през л. лакът минава копие с острието нагоре.
BMC, VI, 1962, с. 184, № 710, табл. 24 - опакото; по надписа на лицето е като монетите от 9 -та серия след 228 г.

Обр.2_3

19 Юлия Мамея, ↑↓, диам. 2 см, т. 2,86 г, ОИМ - Пк, инв. № 520

л. IVLIA MA/MAEA AVG

Глава на Юлия Мамея на д.

о. FECVND / AVGVSTAE

Фекундитас, седнала на л. на стол с облегало, протяга д. ръка към малко дете вдясно, което вдига ръце към нея, л. лакет е подпрян на гърба на стола.
BMC, VI, 1962, с. 203, № 913, табл. 30: сечена в Рим след 232 г.

Обр.2_4

20 Юлия Мамея, ↑↑, диам. 2 см, т. 1,96 г, ОИМ - Пк, инв. № 521

л. Също като № 19

о. FELICIT/A/S PV BLICA

Фелицитас, права, насреща, гледа на л., краката кръстоса-

ни, държи в д. ръка кадуцей, с л. ръка се подпира на колона.
BMC, VI, 1962, с. 160, № 483, табл.17: сечена след 228 г.

Обр.25

21 Гордиан III, ↑↑, диам. 2,2 см, т. 3,84 г, ОИМ - Пк, инв. № 522

л. IMP C AV M ANT GORDIANVS AVG

Глава на императора с лъчева корона на д.

о. AEQVITAS AVG

Еквитас, права, на л., държи в д. ръка везни, в л. ръка - рог на изобилието
Cohen, V, 1885, с. 24, № 17: сечена между 238 - 239 г.

Обр.26

22 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 3,78 г, ОИМ - Пк, инв. № 523

л. IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG

Също като № 21

о. LIBERALITAS AVG II

Либералис, права на л. в д. ръка държи tessera в л. ръка - двоен рог на изобилието
Cohen, V, 1885, с. 34, № 130: сечена през 239 г.

Обр.27

23 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,2 см, т. 3,59 г, ОИМ - Пк, инв. № 524

л. Също като № 22

о. PM TRP II COS PP

Провиденция, права на л. държи в д. ръка глобус, в л. ръка - жезъл напряко
Cohen, V, 1885, с. 41, № 196: сечена през 239 г.

Обр.28

24 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 3,78 г, ОИМ - Пк, инв. 525

л. IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG

Също като № 21

о. PM TR/P IIII COS II PP

Аполон, полугол седнал на стол на л., държи в д. ръка лаврово клонче, л. ръка облакътена на лира.

Cohen, V, 1885, с. 46, № 250: сечена през 241 г.

Обр.2_{9}

25 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,2 см, т. 4,23 г, ОИМ - Пк, инв. № 526

л. Също като № 24

о. Също като № 24

Императорът, във военни дрехи държи в д. ръка копие напряко, в л. ръка - глобус

Cohen, V, 1885, с. 46, № 253: сечена в 241 г.

Обр.2_{10}

26 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 3,72 г, ОИМ - Пк, инв. № 527

л. Също като № 24

о. PM TRP V COS II PP

Също като № 25

Cohen, V, 1885, с. 47, № 265: от 242 г.

Обр.2_{11}

27 Гордиан III, ↑↑, диам. 2,2 см, т. 3,94 г, ОИМ - Пк, инв. № 528

л. Също като № 24

о. AETER/NITATI AVG

Сол прав, насреща полугол, с лъчева корона, вдигнал д. ръка, в л. ръка - глобус

Cohen, V, 1885, с. 26, № 41 - Сол е наляво

Обр.2_{12}

28 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,2 см, т. 3,12 г, ОИМ - Пк, инв. № 529

л. Също като № 24

о. Също като № 27

Обр.2_{13}

29 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,2 см, т. 3,63 г, ОИМ - Пк, инв. № 530

л. Също като № 24

о. FELIC/IT TEMP

Фелицитас, права наляво държи в д. ръка кадуцей с дълга дръжка, в л. ръка - рог на изобилието
Cohen, V, 1885, с. 28, № 71

Обр.2_{14}

30 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,2 см, т. 4,35 г, ОИМ - Пк, инв. № 531

л. Също като № 24

о. FELICITA/S TEMPORVM

Също като № 29

Cohen, V, 1885, с. 29, № 81

Обр.2_{15}

31 Гордиан III, ↑↑, диам. 2,4 см, т. 5,20 г, ОИМ - Пк, инв. № 532

л. Също като № 24

о. FORTVNA REDVX

Фортуна, седнала на л., вдигнала ръка държи кормило, в л. ръка - рог на изобилието

Cohen, V, 1885, с. 31, № 97

Обр.3_{1}

32 Гордиан III, ↑↑, диам. 2,2 см, т. 3,94 г, ОИМ – Пк, инв. № 533

л. Също като № 24

о. Също като № 31, но под стола има колело

Обр. 3_2

33 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 3,36 г, ОИМ – Пк, инв. № 534

л. Също като № 24

о. IOVI S S/TATORI

Юпитер прав, гол, насреща, гледа на д., в д. ръка държи жезъл, в л. ръка – мълния
Cohen, V, 1885, с. 32, № 109

Обр. 3_3

34 Гордиан III, ↑↑, диам. 2,1 см, т. 2,96 г, ОИМ – Пк, инв. № 535

л. Също като № 24

о. LAETITIA AVG!N

Летиция права на л. държи в д. ръка венец, а в л. ръка – котва
Cohen, V, 1885, с. 32, № 118

Обр. 3_4

35 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 4,36 г, ОИМ – Пк, инв. № 536

л. Също като № 24

о. ORIE/N/S AVG

Сол прав, на л. вдигнал д. ръка, в л. ръка държи глобус
Cohen, V, 1885, с. 38, № 167

Обр. 3_5

36 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 2,57 г, ОИМ – Пк, инв. № 537

л. Също като № 24

о. ROMAE AETERNAE

Рома, седнала на л. върху щит, в д. ръка държи Виктория, в л. ръка - жезъл
Cohen, V, 1885, с. 56, № 314

Обр.3_6

37 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 3,76 г, ОИМ - Пк, инв. № 538

л. Също като № 24

о. SAECVLI / (FELI) CITAS

Гордиан, във военни дрехи с венец на д., в д. ръка държи копие напряко, в л. ръка - глобус
Cohen, V, 1885, с. 56, № 319

Обр.3_7

38 Гордиан III, ↑↓, диам. 2,2 см, т. 2,72 г, ОИМ - Пк, инв. № 539

л. Също като № 24

о. Също като № 37

Обр.3_8

39 Гордиан III, ↑↑, диам. 2,3 см, т. 4,35 г, ОИМ - Пк, инв. № 540

л. Също като № 24

о. VIRTVTI AVGVSTI

Херкулес, гол, прав, на д., свил д. ръка в хълбока, с л. ръка се подпира на кривака си.
Cohen, V, 1885, с. 67, № 404

Обр.3_9

40 Филип-баща, ↑↑, диам. 2,3 см, т. 3,37 г, ОИМ - Пк, инв. № 541

л. IMP M IVL PHILIPPVS AVG

Глава на императора с лъчева корона на д.

о. AEQVITAS AVGG

Еквитас права на л. държи в д. ръка везни, в л. ръка - рог на изобилието
Cohen, V, 1885, с. 95, № 9

Обр.3$_{10}$

41 Филип-баща, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 3 26 г. ОИМ - Пк, инв. № 542

л. Също като № 40

о. ANNONA AVGG

Анона, права на л. държи в д. ръка неясен предмет, в л. ръка - рог на изобилието; пред краката й - прора
Cohen, V, 1885, с. 98, № 32

Обр.3$_{11}$

42 Филип-баща, ↑↓, диам. 2,4 см, т. 3,96 г, ОИМ - Пк, инв. № 543

л. IMP PHILIPPVS AVG

Също като № 40

о. FELI / CITAS / IMPP

Надписът е в 3 реда, обкръжен от лавров венец
Cohen, V, 1885, с. 98, № 39

Обр.3$_{12}$

43 Филип-баща, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 4,07 г, ОИМ - Пк, инв. № 544

л. Също като № 40

о. FELICI/TAS TEMP

Фелицитас, права на л. държи в д. ръка кадуцей с дълга дръжка, в л. ръка - рог на изобилието
Cohen, V, 1885, с. 99, № 43

Обр.3$_{13}$

44 Филип-баща, ↑↓, диам. 2,4 см, т. 4,26 г, ОИМ - Пк, инв. № 545

л. Също като № 40

о. LAETIT FVNDAT

Летиция, права на л. държи в д. ръка венец, в л. ръка - кормило
Cohen, V, 1885, с. 101, № 80

Обр.3_{14}

45 Филип-баща, ↑↑, диам. 2,3 см, т. 4,30 г, ОИМ - Пк, инв. № 546

л. Също като № 40

о. SECVRIT ORBIS

Секуритас, седнала на л. държи в д. ръка жезъл, с л. ръка подпира главата си.
Cohen, V, 1885, с. 116, № 215

Обр.3_{15}

46 Филип-баща, ↑↑, диам. 2,1 см, т. 4,46 г, ОИМ - Пк, инв. № 547

л. IMP C M IVL PHILIPPVS PF AVG

Глава на императора с лъчева корона на д.

о. SPES FELICITATIS ORBIS

Есперанца, в ход на л., държи в д. ръка цвете, а с л. ръка повдига края на дрехата си
Cohen, V, 1885, с. 116, № 218

Обр.4

47 Филип-син, ↑↓, диам. 2,5 см, т.3,55 г, ОИМ - Пк, инв. № 548

л. M IVL PHILIPPVS CAES

Глава на цезаря с лъчева корона на д.

о. PRINCIPI I/VVENT

Филип, във военни дрехи насреща, държи в д. ръка кълбо, в л. ръка - копие
Cohen, V, 1885, с. 167, № 57 - в краката на нашия екземпляр няма пленник.

Обр.4_2

48 **Отацилия Севера**, ↑↑, диам. 2,5 см, т. 4,43 г, ОИМ - Пк, инв. № 549

л. M OTACIL SEVERA AVG – Бюст на Отацилия на д.

о. CONCORDIA AVGG

Конкордия, седнала на л. държи в д. ръка патера, в л. ръка - двоен рог на изобилието
Cohen, V, 1885, с. 144, № 2

Обр. 4_3

49 **Деций Траян**, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 3,79 г, ОИМ - Пк, инв. № 550

л. IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG

Глава на императора с лъчена корона на д.

о. D/ACIA

Персонификация на Дакия, права, на л., държи в д. ръка жезъл отгоре с магарешка глава
Cohen, V, 1885, с. 187, № 20

Обр. 4_4

50 **Деций Траян**, ↑↓, диам. 2,2 см, т. 3,70 г, ОИМ - Пк, инв. № 551

л. Също като № 49

о. Също като № 49

Обр. 4_5

51 **Деций Траян**, ↑↑, диам. 2,3 см, т. 3,73 г, ОИМ - Пк, инв. № 552

л. Също като № 49

о. GENIVS EXERC ILLYRICIANI

Гений гол, прав, на л., до л. му страна знаме, в д. ръка държи патера, в л. ръка - рог на изобилието
Cohen, V, 1885, с. 190, № 48 - но с лъчева корона и драпиран бюст

Обр. 4_6

52 Деций Траян, ↑↑, диам. 2,1 см, т. 4,12 г, ОИМ - Пк, инв. № 553

л. Също като № 49

о. Също като № 51, но на главата с модий

Обр.4_7

53 Деций Траян, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 4,27 г, ОИМ - Пк, инв. № 554

л. Също като № 49

о. Също като № 51

Обр.4_8

54 Деций Траян, ↑↑, диам. 2,3 см, т. 3,82 г, ОИМ - Пк, инв. № 555

л. Също като № 49

о. Също като № 51, но с калат на главата

Обр.4_9

55 Деций Траян, ↑↑, диам. 2,2 см, т. 4,43 г, ОИМ - Пк, инв. № 556

л. Също като № 49

о. PAN/NONIAE

Две забулени Панонии, една до друга държат по едно знаме
Cohen, V, 1885, с. 194, № 86

Обр. 4_{10}

56 Деций Траян, ↑↑, диам. 2,3 см, т. 3,90 г, ОИМ - Пк, инв. № 557

л. Също като № 49

о. Също като № 55

Обр. 4_{11}

57 Деций Траян, ↑↑, диам. 2,3 см, т.3,22 г, ОИМ -Пк, инв. № 558

л. Също като № 49

о. VICT/ORIA AV/G

Виктория, в бяг, на л. в д. вдигната ръка държи венец, в л. ръка – палмово клонче
Cohen, V, 1885, с. 197, № 116

Обр. 4_{12}

58 Херения Етрусцила, ↑↓, диам. 2,3 см, т. 3,14 г, ОИМ – Пк, инв. № 559

л. HER ETRVSCILLA AVG

Бюст на Етрусцила на д.

о. PVDICITIA AVG

Пудициция права на л. повдига с д. ръка булото си, а в л. ръка държи напряко жезъл
Cohen, V, 1885, с. 210, № 16

Обр. 4_{13}

Образци IV. /От 10 до 13/ Продължение от 37 стр.

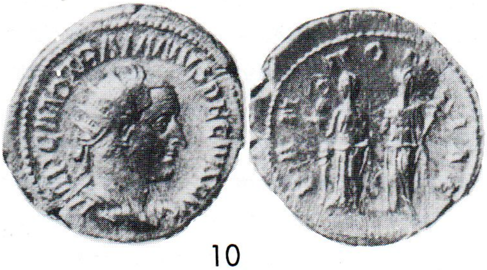
10

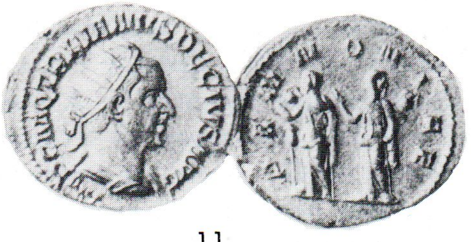
11

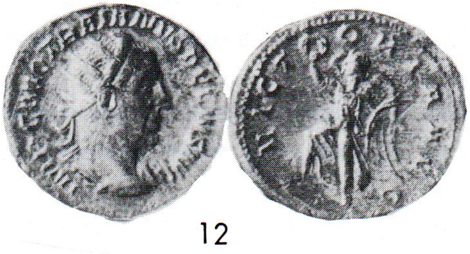
12

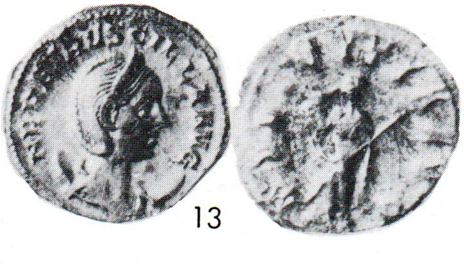
13

НОВ МОНОГРАМ НА ОДЕСОС

Адолф Рогалски

При гръцките монети обикновено името на града или областта се изразява чрез генитивната форма на техните жители /етникон/ защото "за гърците полисът се осъществява не от градската агломерация, но от "тялото" на неговите граждани /Г. Михайлов/. Познаваме обаче и монети, при които името на града е изразено в именителен падеж като:Акрагас, Гела, Панормос, Тарас, Кос, Хераклея /Витиния/, Хиос, Билис /Илирия/ и някои други.

Етниконът или името на града в съкратен вид се изразяват посредством инициали или монограми[1]. При повечето случаи, монограмите се състоят от няколко букви от етникона или името на града. Обаче гравьорите, противно на което бихме очаквали, не винаги използуват същите букви за монограма на един и същ етникон или град и дори когато те са същите, не винаги те са свързани по един и същ начин[2]. Така например за Коркира познаваме монограмите 1-5 /табл.II/.[3]

При Одесос се използуват при повечето случаи първите три букви O, Δ и H, свързани по различен начин /монограми 7, 11-15, 17-20/. Срещат се и монограми образувани само от първите две букви O и Δ /мон. 6, 8-10/.[4] Случаят с монограм 16, образуван от втората буква и третата H без наличието на O, може да сметнем като изключение. Тук гравьорът или поради разсеяност е забравил да оформи малката точка, която изразява буквата O от монограмите 12 или 15 или това е сторил съзнателно, като я е пренебрегнал, или това може би се дължи на сплескването на гравираната точка върху монетния печат.

Тук следва да изтъкнем, че както при други монограми и при Одесос буквата O много често се изразява с една полуокръжност или дъга /мон. 9, 17-20/[5].

Монограм 6 се среща като контрамарка при някои одесоски бронзови монети.[6] При одесоските подражания на златните статери на Александър Велики за сега ни са познати монограмите 6 и 10.[7] При подражанията на златните статери на Лизимах имаме монограмите 7, 8 /?/, 9, 11 и 12.[8] При подражанията на Александровите тетрадрахми от III в. пр. н.е. /по датировката на Пик-Реглинг/ срещаме монограм 6.[9]

Тук следва да отбележим, че при една тетрадрахма от този период /№ 2112 по Пик-Реглинг/ освен монограм 6, на полето е гравирана и емблемата - легнала амфора с отвор наляво, а при други тетрадрахми / № 2113 и 2114/ както и при едно подражание на един златен статер на Александър Велики /№ 2118/, амфората е обърната с отвор надолу, а монограмът липсва.

При подражанията на Александровите тетрадрахми от II в. пр. н.е. /по Пик-Реглинг/ познаваме монограмите 8, 10, 11, 14-16 и 19 /№ 2115-2144/, а от I в. пр. н.е. по датировката на същите автори, инициалите Ο Δ Η и монограмите 13, 17-20 /№ 2145-2176/.

Тук обнародваме едно одесоско подражание на Александрова тетрадрахма, от частна сбирка, с непознат досега монограм /мон. 21/:

Лице: Глава на Херакъл, надясно.

Опако: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΘΑΝΔΡΟΥ . Зевс, седнал на престол, наляво. В дясната ръка държи орел, а с лявата се опира на жезъл. В полето вляво, под ръката на бога-инициалите на магистрата Κ Ο Ι /буквата О е оформена почти във вид на точка/. Под престола-монограм 21, образуван от трите основни букви Ο, Δ и Η. Тегло 16,60 г. диам. 29 мм. /обр. 1/.

Инициалите Κ Ο Ι срещаме при одесоски подражания на Александрови статери и тетрадрахми, както и подражания на Лизимахови статери. При една тетрадрахма, магистратът е представен с монограм 23 /Пика-Реглинг № 2116/.[10] Засега, освен при одесоските подражания на монетите на Александър Велики и Лизимах, инициалите Κ Ο Ι се срещат и при едно подражание на Лизимахова тетрадрахма на Византион.[11]

Имена с инициали Κ Ο Ι са малобройни. Може да посочим например: Κοινος, Κοιναΰς, Κοίρων, Κοίρανος, Κοιραταδης Следва да подчертаем, че името Κοίρανος се среща при един одесоски надпис, датиран от Г. Михайлов през III в. пр. н.е.[12]

Един поглед върху таблица I ни позволява да установим, че инициалите К О I се срещат комбинирани с емблемата-амфора и най-различни одесоски монограми.

А. Сериг смята, че лицето К О I при различните монети е едно и също[13]. Но дори да предположим, че инициалите К О I представляват няколко лица, чиито имена започват със същите букви, ние смятаме, че няма да сгрешим, ако приемем, че при един и същ магистрат К О I срещаме одесоски монограми, чиито букви са свързани по най-различен начин. Оттам и изводът, че дори за един и същ период от време, одесоският монограм не е постоянен.

Б. Пик и К. Реглинг датират всички тези монети с инициали К О I и монограм 23 през II в. пр. н.е. Обаче Е. Кондураки с право може би смята, че понтийските подражания на Александровите статери и тетрадрахми, както и тези на Лизимаховите статери са били ковани много по-рано.[14] Видният френски нумизмат А. Сериг предполага, че одесоските подражания на монетите на Александър Велики и Лизимах се явяват след смъртта на тракийския владетел.[15]

Според нас, стилово обнародваната тетрадрахма с монограм 21 бихме могли да датираме през втората половина на III в. пр. н.е.

1.- М. Прайс, не без основание относно монограмите на Одесос, пише: "The coins are distinguished by the ethnic as monogram or in shortened form (M. Price, Mithradates VI Eupator, Dionisus, and the coinages of the Black sea, NC, 1968, p.6, n.7) Имайки пред вид, че при античните монети обикновено е изписан етниконът и, че гравьорът е ограничен от малкото поле с което разполага, при някои монети, той замества етникона с инициали или монограм, съставен от основните му букви /които са и основните букви на името на града или областта/.

2.- Същото срещаме и при монограмите на магистратите.

3.- SNG, The Lockett Collection, part IV, pl.XL, mon. 1,2,4-6.

4.- Монограм 9 не е бил познат до сега. Пик-Реглинг, под № 2119 за едно подражание на златен статер на Лизимах от Одесос от Британския музей посочват монограм 9 като монограм 8. Обаче въз основа на отливки от същата монета и особено от екземпляра от ANS /Ню-Йорк/, кован със същата двойка печати, може да твърдим,че се касае за монограм 9.

5.- L.Müller Lysimachus, King of Thrace,Mint and mints marks pl.V,239 посочва монограм 22. Обаче същият монограм с право е посочен от Пик-Реглинг като монограм 7. Същото сме констатирали при отливката от опакото на подражанието от златния статер на Лизимах от Мюнхен.

6.- Т. Герасимов. Антични монети с контрамарки от Долна Мизия и Тракия, ИАИ, XV, 1946, с. 62 и Ruzicka, NZ, NF, 50, 1917, 150 taf. XXIX, 2185.

7.- Златният статер с монограм 10 е посочен от Пик-Реглинг при монета № 2117-а /Атина/. Други статери с монограм 6 не са отбелязани в корпуса на одесоските монети на Пик-Реглинг. От тях срещаме в сбирките на Ермитажа, ANS /Ню-Йорк/, Букурещ и др.

8.- С монограм 7 познаваме златни статери в сбирките на Мюнхен, Ермитажа, ANS /Ню-Йорк/, Берлин, Одеса; с монограм 8 в Париж; с монограм 9 в Лондон, ANS /Ню-Йорк/; с монограм !! в София, Одеса; с монограм 12 в ANS /Ню-Йорк/.

9.- B.Pick & K.Regling,Die Antiken Münzen von Dacien und Moesien, Nr. 2109-2112.

10.- При тетрадрахма № 2132, Пик-Реглинг посочват монограмите 19 и 24. Твърде вероятно последният монограм да представлява магистрата К О I, изразен при друга монета с монограм 23.

11.- L.Müller, op. cit., pl. V, 184

12.- G. Mihailov, Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae, Serdica, I, 1956, p. 130, 253.

13.- H. Seyrig, цитиран от Gh. Poenaru Bordea, Le trésor de Marasesti, Dacia, XVIII, 1947, p. 116

14.- Em. Condurachi, RHSEE, 23, 1946, p. 224

15.- H. Seyrig, цитиран от Gh. P. Bordea, op. cit., p. 116.

Таблица I

№	Вид	В полето, вляво	Под престола	В отреза
2118 По Б. Пик, Париж	Подражение Алекс. статер	Амфора КОI		
2119 Париж	Подражение Лизимахов статер	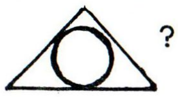 ?		КОI
2120 Ленинград	"	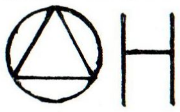		КОI
Ню-Иорк, Лондон	"	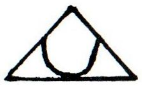		КОI
Ню-Йорк	"	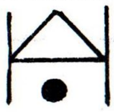		КОI
2122 София, Одеса	"	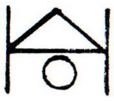		КОI
2116	Подражание Алекс. тетрадрахма	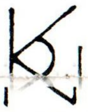		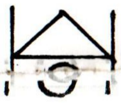
2123 Хага, Виена	"	КОI	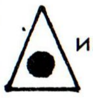 или 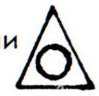	
2124 Берлин	"	КОI 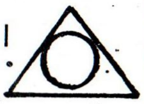		
2125 Лондон	"	КОI	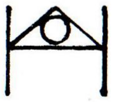	
2129 Берлин, София	"	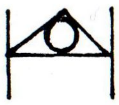	КОI	
Обнародваната тетрадрахма	"	КОI	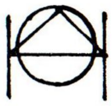	
Т.Герасимов ИВАД XI, с.68 табл.1,4	"	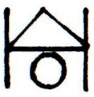 КОI		
2127 Берлин, Копенхаген	"	КОI	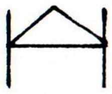 ?	

Таблица II

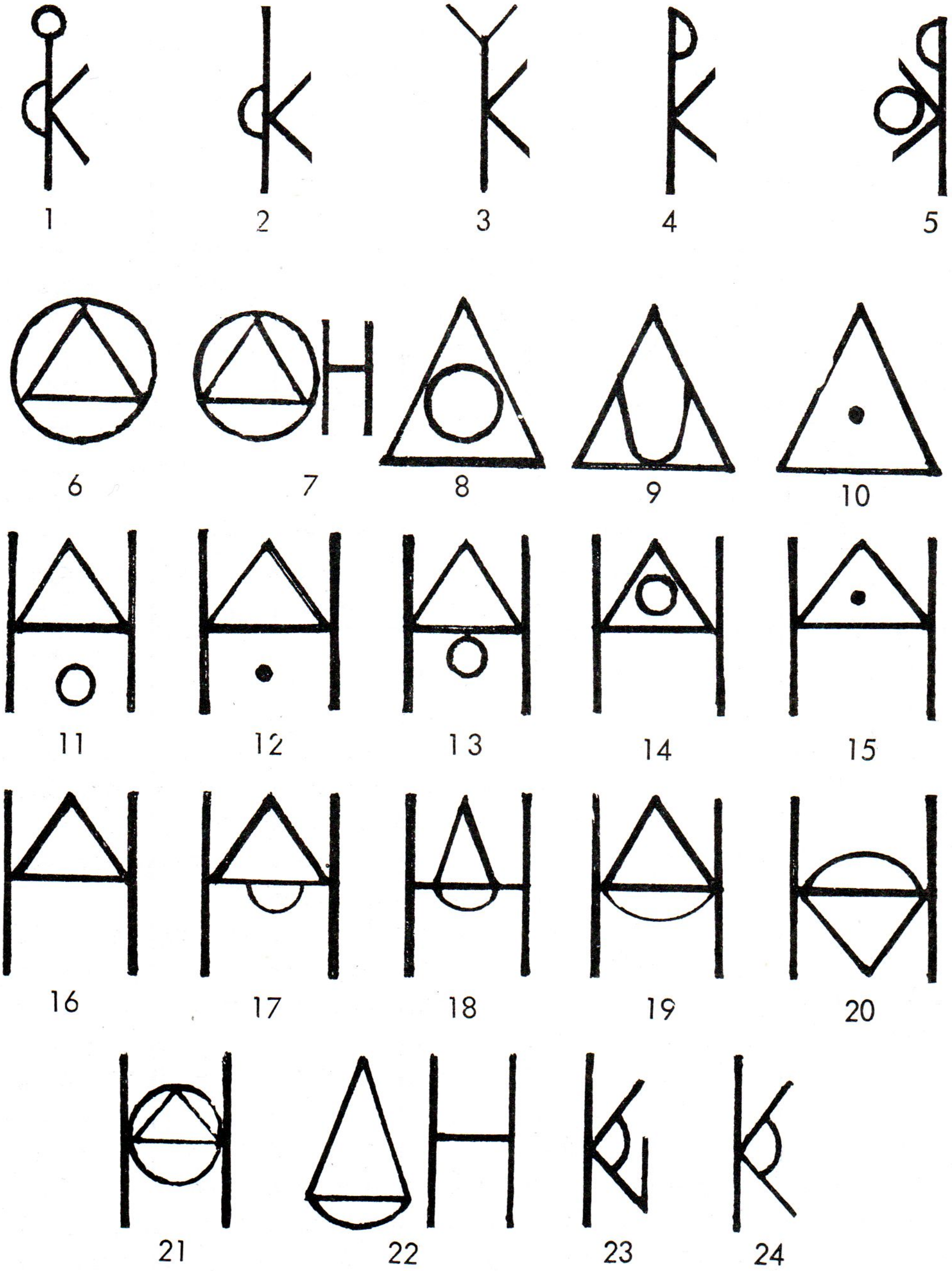
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24

1–5 Монограми на Коркира, 6–12 монограми на Одесос, 23–24 монограми на Одесос

НАРЕДБАТА ЗА ОТЧИТАНЕ И ОПАЗВАНЕ ДВИЖИМИТЕ ПАМЕТНИЦИ НА КУЛТУРАТА

Никола Гайдаров

Правните норми, които уреждат притежаването, придобиването и прехвърлянето на паметниците на културата, както и наредбите по тяхното издирване, опазване и обявяване - са основно различни за двете главни категории паметници - движимите и недвижимите. Както бе вече изяснено в една статия, публикувана в сп. "Музеи и паметници на културата" /кн. 1 - 1973 г./[1], движимите паметници на културата изискват по-особени грижи по опазването им и се нуждаят от по-специална правна и административна защита. С тази мисъл не се изтъква и подчертава тяхното по-важно културно значение пред недвижимите исторически паметници, а се посочва по-голямата опасност, която съществува за културните движими ценности от укриване, унищожение, повреди, фалшификации, незаконен износ в чужбина, търговия и спекула. Вещите от този род и особено античните монети, представляват пъстро разнообразие по видове, количества, историческа и материална стойност. Поради това, те винаги са били обект на търсене и колекциониране, на търговия и кражби, на съревнования и музейни аспирации от международен масщаб.

Правното положение на движимите паметници на културата се урежда в общи линии от Закона за паметниците на културата и музеите /Д.В. бр. 29 от 1969 г./. Наред с този закон, до 1973 г. бе в сила и Инструкцията за държавна регистрация на музейните фондове /в. "Известия" бр. 92 от 1958 г./. Тя е вече отменена с Наредбата за отчитане и опазване на движимите паметници на културата, издадена от Комитета за изкуство и култура и БАН и публикувана в бюлетина на КИК /бр. 7-8-1973 г./ Тази наредба е издадена въз основа на ЗПКМ и има задължителна сила за всички музеи, държавни и обществени учреждения, организации и граждани. И понеже тя още не е публикувана в Държавен вестник, нейните норми и разпоредби не са получили широка гласност. Наложително е, следователно, разглеждането на правния режим, който новата наредба установява за движимите паметници на културата, в това число - и за античните и средновековни монети. Всички проблеми, които се поставят у нас във връзка със по-нататъшното развитие на музейното дело, със зачестилите злоупотреби и износ на музейни и културни ценности, със смешението, което се прави между научната нумизматична дейност и колекционерството на монети, с осъществяването на идеята за създаване на единно нумизматично дружество и пр. - трябва да се разглеждат и разрешават в светлината на действуващите в страната нормативни актове и наредби. Наредбата установява следните основни положения относно правния режим на движимите паметници на културата:

1/ Движимите паметници на културата, които се намират на територията на нашата страна в собственост на музеи, държавни и обществени учреждения или организации и частни лица, образуват и представляват музейния фонд на народна република България.

2/ Движимите паметници на културата, независимо в чия собственост и владение се намират, представляват общонародно достояние и са поставени под закрила на държавата.

3/ За опазване и осигуряване научното, историческо и възпитателно значение на същите, за обезпечаване тяхната обществена функция и общонародно предназначение, всички движими паметници на културата подлежат на задължително деклариране и регистриране пред съответните музеи.

Както се вижда от тези три принципни положения се очертава бъдещото развитие на законодателството у нас в тази материя. Щом като културните ценности трябва да станат "общонародно достояние" и поради това са включени в музейния фонд на НРБ, върху тяхното придобиване и прехвърляне трябва да има известен контрол. Дори и в международните отношения вече съществува тенденция за опазване културното наследство на народите, за ограничаване търговията и износа на музейните вещи от страните, където са намерени. В резултат на това, през 1970 г. в Париж, на заседания на UNESКО, бе създадена конвенция в тази насока.

Идеята на ЗПКМ, както и на всички наредби около него, е да се опазва културното наследство. Ето защо, както инструкцията за музейните фондове от 1958 г., така и новата наредба от 1973 г. съдържат приблизително идентичната разпоредба, според която всички движими паметници на културата, всички антични монети, печати и др., притежавани от музеите, държавните и обществени организации и частни лица "представляват по съвкупност музейния фонд на НРБ"/т. 11/. Това формално включване на частните сбирки и колекции, собственост на граждани, не отнема и не накърнява тази собственост. То създава само задължение за притежателите на такива сбирки и колекции да осигуряват свободен достъп до тях за разглеждането им, за изучаването им и изобщо за използуването им за научни цели. В това именно се състои "общонародното достояние" на частните притежания от движими паметници на културата, респ. от антични монети и с оглед на това тяхно предназначение те са причислени в музейния фонд на страната.

Пред вид на всичко това, и за да бъде обезпечена описаната обществена роля и функция на движимите паметници на културата, в точки 47 и 48 на наредбата е предвидено задължително деклариране и регистриране на движимите паметници на културата от всички притежатели - държавни учреждения, обществени организации и частни лица.

Първият текст дословно разпорежда: "Държавните учреждения, обществените организации, притежатели на движими паметници на културата, са длъжни да ги декларират в окръжните или национални музеи, а частните лица да дадат достъп за регистрация съгласно ЗПКМ чрез "Декларация за регистриране на движимите паметници на културата" по реда на настоящата наредба. В декларацията по образец на Комитета за изкуство и култура се изброяват поименно: движимите паметници на културата, техните размери, кратко описание, състояние и др. В декларациите се посочват условията, при които притежателите са длъжни да опазват движимите паметници на културата. А вторият текст гласи: "Декларациите на държавните учреждения, обществените организации и частните лица се попълват в два екземпляра, заверяват се от директора на музея и се номерират от номер едно до безкрайност. Първият екземпляр се дава на предаващата страна, а вторият се съхранява в музея."

И тук отново трябва да се подчертае: това задължително деклариране на частните сбирки и колекции не преследва целта те да бъдат един ден иззети или отчуждени, а за да се знае за съществуванието им, да се контролира тяхното движение - прехвърляне и преминаване от един притежател на друг и да се обезпечи тяхното опазване от унищожение, повреда и износ и запазването им в културното наследство на нацията.

Във връзка с това и за успокоение на колекционерите трябва да се обясни: разпореждането на т. 3 от наредбата /in fine/ не отваря път към изземване или отчуждение на личната собственост върху някои движими паметници на културата. Според тази точка, "по решение на председателя на Комитета за изкуство и култура някои движими паметници на културата могат да бъдат притежание само на държавните музеи".

Това се отнася обаче само до онези паметници, които имат изключително национално значение и които в бъдеще могат да бъдат открити и придобити. Второто условие не е изрично поменато в текста, но то се разбира от само себе си. Притежаваната вещ-паметник от изключително национално значение в момента на решението на председателя на КИК си остава в законна собственост на гражданина, щом като тя е декларирана и регистрирана и щом като е придобита на законно основание. Изключването на такава вещ от личната собственост на гражданите по реда на т. 3 важи за бъдещото ѝ придобиване, в смисъл, че при всички случаи става собственост на държавните музеи и следва да бъде предложена на тях за изкупуване.

Като пример за движим паметник на културата от изключително значение в национален масщаб /и от нумизматично естество/ може да бъде посочена не коя да е антична или средновековна монета, която нашите музеи не притежават, а само онази, която е изключително рядка по вид и по тип. Една новооткрита и неизвестна до днес монета на някои от българските царе, на тракийски племена и владетели и пр. ще бъде движим паметник от изключително национално значение и естествено - по решение на председателя на КИК тя ще бъде обявена за държавна собственост. Златната монета на Иван Асен II, от която нашият Археологически музеи притежава само един екземпляр /с пукнатина/ също не може да бъда оставена като лична собственост, ако бъде открита някъде. Нейната огромна научна / а от тук и материална стойност/ би представлявала непреодолимо изкушение за незаконен износ и спекулативна продажба, ако тя се намира в частно притежание.

Като последица от декларирането и регистрацията на частните сбирки и колекции, наредбата предвижда "уведомяване" на музея, пред който са декларирали при прехвърляне собствеността дори и на отделни движими паметници на културата. /т. 51/. А притежателите на частни сбирки или на отделни движими паметници на културата не могат да ги подаряват, продават, разменят или завещават на чужди граждани или чуждестранни лица по смисъла на Закона за сделките с валутни ценности и за валутния контрол без разрешение на Комитета за изкуство и култура. /т. 52/.

Извън тези основни положения, които представляват по-общ интерес, Наредбата за отчитане и опазване движимите паметници на културата съдържа множество разпоредби относно ръководството и контрола по издирване, изучаване, отчитане и опазване на паметниците, относно състава и комплектуването на музейния фонд, относно издирването, събирането и регистрацията на същите, относно научната обработка, стопанисването и консервацията на движимите паметници на културата.

Всички тези разпоредби предписват редица формалности и уреждат в подробности вътрешния ред в музеите. На служителите в музеите са възложени множество задължения, чрез добросъвестното и стриктно изпълнение на които се осигуряват здрави и модерни основи в по-нататъшното развитие на музейното дело в България.

---

[1] Н. Гайдаров - Правен режим на движимите паметници на културата.

АНТИЧНИ И СРЕДНОВЕКОВНИ МОНЕТИ В БЪЛГАРИЯ

С.1975, 166 с., 117 ил.

Т. Герасимов

В излязлата наскоро книга "Антични и средновековни монети в България" покойният известен наш учен нумизмат проф. Т. Герасимов прави преглед на най-характерните антични и средновековни монети, сечени и циркулирали в нашите земи.

След въвеждащите общи данни за произхода и разпространението на монетите - тази "най-висша стока на стоките", както и за някои особености на монетната техника, авторът се спира накратко върху монетосеченето на гръцките колонии по южния тракийски бряг - Абдера, Маронея и Енос, които са цветущи центрове на транзитната търговия. Той се спира върху най-характерните изображения, представени върху тези монети, като ги разглежда и като паметници на изкуството в областта на дребната релефна пластика, които следват стиловите особености на едрата релефна пластика. Такъв е случая с главата на Хермес, представена върху тетрадрахмите на Енос. При тези, сечени през V в. пр. н.е., тя е с характерната за паметниците на архаичното изкуство пресилена усмивка. При класическия период - в началото на IV в. пр. н.е. талантливи гравьори на монетни печати в Енос, повлияни от общите тенденции на класическото изкуство, правят сполучливи опити за представяне главата на Хермес в пълен анфас, т.е. посредством три измерения върху плоскостта на монетното ядро.

Вероятно поради липса на място авторът е пропуснал тук съзнателно монетите на Амфиполис, атинска колония разположена край устието на Стримон, която започва да сече монети едва в края на V в. пр. н.е. Между тях особено интересни са тетрадрахмите, върху чиято лицева страна е представена във висок релеф главата на Аполон, а върху обратната горя-

ща факла-символ на Таврополската Артемида, затворена в правоъгълна рамка.
По-нататък се разглеждат и някои от монетите на тракийските племена, които са секли най-рано монети. Между тях от особен интерес са сребърните монети на дероните от находката при с. Величково, Пазарджишко, както и монетите на ореските и на едно друго, непознато от изворите племе, обитавало Пангейската област. Проф. Герасимов е изтъкнал добре връзката между изображенията /силени, кентаври и менади/, представени върху тези монети, и култа на Дионис - особено разпространен в Тракия. Направен е, макар и накратко, един много интересен анализ на оригиналните типове, характерни за монетите на тракийските племена както и на техните стилови особености, които напомнят тези на йонийската релефна пластика.

Ясно и категорично Герасимов поставя тук и въпроса за точното определение на анонимните монети с изображение на силен отвличащ менада, отдавани от повечето изследвачи на Тасос.
Въз основа на тяхната циркулация, засвидетелствувана в редица находки по долините на реките Струма, Места и Владайската река; на близостта им - иконографска и стилова с монетите на ореските, както и на обстоятелството, че нито една такава монета не е била открита по време на археологическите разкопки на Тасос в пластовете от VI-V в. пр. н. е., Герасимов определи тези монети като тракийски, принадлежащи на някое неизвестно племе, обитавало областта на Пангей.

Спирайки се и на собственото монетосечене на о-в Тасос, Герасимов засяга и въпроса за т.н. "варваризирани" подражания на тасоските тетрадрахми. Без да изтъква своите съображения той приема, че сеченето им е ставало под "патронажа на вождовете" на тракийското племе беси. Това заключение на автора е много интересно, но се нуждае от повече наблюдения и доказателства.
Герасимов е отделил място и на монетите, сечени от градовете по западното черноморско крайбрежие и Пропонтида като най-голямо внимание обръща на тези на Аполония, сечени в

големи количества, за нуждите на интензивната ѝ търговия с траките.

В най-общи линии е разгледано и монетосеченето на останалите западнопонтийски градове - Месамбрия, Одесос, Дионисопол, Томи, Калатия и др., в което особено място заемат подражанията на тетрадрахмите на Александър III и на статерите на Лизимах.

На тези подражания обаче следваше да се даде една по-точна датировка-края на II - началото на I в. пр. н.е. - когато западнопонтийските градове се опитали да дадат материален израз на своя съюз със заклетия противник на Рим, понтийския владетел Митридат VI.

Особено внимание е отделено на монетите на град Кабиле, който освен своите бронзови монети, срещани в три номинала, сече и тетрадрахми-подражания на тези на Александър III. Върху обратната страна на последните е поставен отличителният знак на Кабиле-фигурка на Артемида с две високи горящи факли в своите ръце. Идентифицирането на този знак се дължи на една значителна публикация на проф. Герасимов. Същият знак се среща и върху тетрадрахмите на келтския цар Кавар - обстоятелство, което показва, че и те са били отсечени в монетарницата на същия град.

Интересни са и сведенията, които се дават за бронзовите монети на още един град, разположен във вътрешността на Тракия, Одрюза, който се е намирал при вливането на река Тунджа в река Марица. Доскоро тези монети се отдаваха погрешно на тракийското племе одризи. Изправянето на тази грешка и правилното определяне на монетите се дължи също на проф. Герасимов, който изнесе за пръв път наблюденията си на заседанията на световния конгрес по нумизматика, състоял се в Ню-Йорк - Вашингтон през 1973 г.

Правилно се отбелязва, че търговските връзки между траките и гръцките колонии по тракийския бряг са благоприятствували за развитието на стоково-паричните отношения между самите траки. За техните нужди са били сечени бронзови монети от тракийските царе: Хебризелм, Котис I, Аматок I, Аматок II, Кетрипор, Терес II, Керсоблепт, Сройос, Севт III, Скосток, Адей и др. Познати са и дребни сребърни монети от Спараток, Сараток и Котис I и тетрадрахми от Мостид - един непознат от други извори тракийски владетел.

Освен на "домашните" монети, ковани в източната част на Балканския полуостров, авторът се спира и на основните типове "чуждестранни" монети, проникнали в Тракия по търговски път.

Между тях на първо място са електроновите статери на Кизик, както и сребърните хемидрахми на Парион и на Тракийския Херсонес и тетрадрахмите на Атина. По отношение на последните се изтъква много правилно, че въпреки икономическата и политическа мощ на Атина, те се намират много рядко в Тракия.

Участие в парично-стоковата циркулация в нашите земи са взимали и монетите, сечени от македонските владетели - Филип II, Александър III, Касандър и др., чиито типове и номинали са разгледани доста подробно от автора.

Отбелязана е и голямата роля на драхмите на Дирахион и Аполония, както и на римските републикански денари в парично-стоковата циркулация в нашите земи през II - I в. пр. н.е.

Всяка историческа епоха е оставила своите следи в монетните съкровища, откривани у нас. От епохата на римското владичество се намират множество монетни находки, съдържащи римски императорски денари. Поради недостиг на парични знаци, централната власт позволила на повечето градски управи да пуснат в обръщение свои бронзови монети. Изображенията, представени върху тях, дават ценни сведения за икономическата и политическа история, за религиозните схващания на градското население, за неговите естетически вкусове и т.н.

След като се разглеждат основните типове византийски монети, които с течение на времето, претърпяли промени и в иконографско, и в стилово отношение, авторът се спира подробно върху средновековните български монети. Изтъкнати са техните характерни особености - типове, номинали, монетарници и пр. Те са разгледани и като паметници на средновековното монетно изкуство.

Засегнат е и въпросът за циркулацията на венецианските грошове, на монетите на Солунското деспотство, Никейската и

Трапезундска империя, на монетите на латинските феодални владетели в Гърция, както и на тези, сечени от османските владетели в територията на днешните български земи.

От всичко казано дотук се вижда, че в своята книга проф. Герасимов е направил критичен обзор на огромен по обем и разнообразен по съдържание нумизматичен материал, който хронологически обхваща цели двадесет века активно монетосечене - от края на VI в. пр. н.е. до средата на XV в.

В рамките на този общ преглед, авторът е спрял по-обстойнс своето внимание върху някои основни въпроси от античната и средновековна нумизматика и за пръв път е дал и някои свои нови схващания /датировки, определения и пр./, непубликувани досега като монетите на град Одрюза в Тракия, въпроса за принадлежността на "варваризираните" тасоски подражания и др.

Освен това, както за античните, така и за средновековните български монети, той е обобщил данните от своите по-ранни публикации. Читателят може да ги намери събрани на едно и така да добие една цялостна представа за характера на монетосеченето в нашите земи.

Античните и средновековни монети са разгледани умело и като паметници на изкуството в областта на дребната релефна пластика. В това отношение най-добър аргумент на автора са сполучливо направените увеличения на разгледаните в текста монети.

Тези монети, които принадлежат почти изцяло на нумизматичната сбирка на Народния археологически музей в София, дават на читателите у нас и в чужбина, една представа за богатото и разнородно съдържание на най-голямата нумизматична колекция у нас.

Всички тези качества на новоизлязлата книга на проф. Герасимов я правят полезна за специалистите и за любителите в областта на нумизматиката.

Йорданка Юрукова

Списание "НУМИЗМАТИКА", брой 2 и 3/1975

СОДЕРЖАНИЕ

Й.И.Юрукова - Денежно-товарные отношения на болгарских землях в переходный период 3

В. Герасимова - Монеты болгарских царей в коллекции Музея искусств в Вене 11

И. Йорданов - Перечеканенные византийские монеты /XIII в./ 18

В. Найденова - Монетный клад с римской виллы близ села Кралев-дол, Перникского округа 30

А. Рогалский - Новая монограмма Одесуса 54

Н. Гайдаров - Распоряжение об учете и охране движимых памятников культуры 61

Библиография - Т. Герасимов,Античные и средневековые монеты Болгарии 66

SOMMAIRE

Y.Youroukova - Les rapports monétaires-marchands dans les territoires bulgares pendant la période transitoire 3

V. Guerassimova – Monnaies des rois bulgares dans la collection du Musée de l'art à Vienne 11

I. Yordanov – Monnaies bysantines surfrappées /XIII siècle/ 18

V. Naidenova – Le tresor monetaire de la villa romaine auprès de Kralev dol, de Pernik 30

A. Rogalski – Un nouveau monogramme d'Odéssos 54

N. Gaidarov · Le reglement de compte-rendu et préservation des monnuments mobiles de la culture 61

Bibliographie – T. Guérassimov. Monnaies antiques et médiavales en Bulgarie 64

НУМИЗМАТИКА

Редактор-уредник: А.Дечев	Коректор: Ив.Николов
Печатни коли 4,5	Издателски коли 3,5
Формат 1/16 от 70/100	Тираж 2500

Държавна печатница "Офсетграфик"

21009

Цена 0,60 лв.